

POHJOINEN ALKUPERÄISKANSA OSANA LAPIN MATKAILUA

Esite saamelaiskulttuurin vastuullisesta käytöstä

Grekelä Paula
Nuutinen Katariina

Opinnäytetyö
Matkailu-, ravitsemis- ja talousala
Matkailun koulutus
Restonomi (AMK)

2017

Matkailu-, ravitsemis- ja talousala
Matkailun koulutus
Restonomi (AMK)

Tekijä	Paula Grekelä, Katariina Nuutinen	Vuosi	2017
Ohjaaja(t)	Matti Liimatta		
Toimeksiantaja	Saamelaiskäräjät		
Työn nimi	Pohjoinen alkuperäiskansa osana Lapin matkailua Esite saamelaiskulttuurin vastuullisesta käytöstä		
Sivu- ja liitesivumäärä	52 + 9		

Rikas ja värikäs saamelaiskulttuuri on kiinnostanut pohjoisille leveysasteille suunnanneita tutkimusretkeilijöitä, seikkailijoita ja matkailijoita jo satojen vuosien ajan. Vielä tänäkin päivänä saamelaiskulttuuri on yksi Suomen Lapin ainutlaatuisimmista vetovoimatekijöistä. Kulttuurin osallistaminen kasvavaan matkailualaan ei kuitenkaan ole aina niin yksinkertaista kuin voisi luulla.

Opinnäytetyössä käsitellään saamelaiskulttuurin käyttöä Suomen Lapin matkailussa. Työtä varten kerättiin laaja määrä kirjallista tietoa muun muassa saamelaisuudesta, kulttuurimatkailusta sekä matkailun vaikutuksesta alkuperäiskansoihin. Saamelaisten omaa ääntä pyrittiin saamaan kuuluviin kahdeksan saamelaisen matkailuyrittäjän teemahaastattelun avulla. Tavoitteena oli selvittää, millaisten saamelaiskulttuuria edustavien elementtien käyttö matkailualalla oli haastateltujen saamelaisyrittäjien mielestä ongelmallista. Samalla pyrittiin etsimään syitä ongelmallisuuden tuntemuksiin ja keräämään ehdotuksia siitä, miten nykytilannetta voisi parantaa.

Teemahaastatteluiden ja kirjallisten lähteiden pohjalta rakennettiin esite, joka käsittelee saamelaisuuden vastuullista käyttöä matkailualalla. Esitteen informatiivisen näkökulman on tarkoitus jakaa laadukasta tietoa saamelaiskulttuurista ja pyrkiä avaamaan syitä siihen, miksi tietyt saamelaiskulttuuriin liittyvät elementit on tärkeää tuoda matkailussa esille hyvän tavan mukaisesti.

Teemahaastattelujen ja luetun materiaalin perusteella selvisi, että kulttuurin vastuullinen ja eettinen käyttö edellyttää ennen kaikkea aitoutta. Epäaitous vaarantaa alkuperäisen kulttuurin arvon ja välittää väärää tietoa sen edustamista ihmisistä. Jotta arvokas saamelaiskulttuuri säilyisi perinteikkäänä ja autenttisenä, on matkailualalla toimivien tahojen entistä tärkeämpää toimia yhteistyössä saamelaisten kanssa. Aidon kulttuurin säilymisen turvaamisella pystymme tarjoamaan myös Lappiin saapuville matkailijoille aitoja ja ainutkertaisia elämyksiä saamelaiskulttuurin parissa.

Avainsanat saamelaisuus, kulttuuri, kulttuurimatkailu,
alkuperäiskansat, vastuullisuus, eettisyys, autenttisuus

Tourism, Catering and Domestic services
Degree Programme in Tourism
Bachelor of Hospitality Management

Author	Paula Grekelä, Katariina Nuutinen	Year	2017
Supervisor	Matti Liimatta		
Commissioned by	Sámi Parliament		
Subject of thesis	The Northern indigenous people as part of tourism in Lapland Brochure about responsible use of Sámi culture		
Number of pages	52 + 9		

For hundreds of years rich and colorful Sámi culture has piqued the interest of explorers, adventurers and travelers heading to the Northern latitudes. Even today it is one of the most exquisite attractions in Finnish Lapland. However, using indigenous culture in the rapidly growing travel industry is not always as simple as it might seem.

This thesis is about the usage of Sámi culture in the travel industry of Finnish Lapland. The work begun with collecting and reading a large amounts of written material about the Sámi culture, cultural tourism in general and how tourism usually affects indigenous people. Theme interviews of eight Sámi travel entrepreneurs were used to gather Sámi opinions. The mission was to find out what kind of Sámi-related elements used in travel industry were considered problematic, and why. Suggestions for improving the current state were gathered as well.

On the grounds of these interviews and written sources a brochure was made, which talks about responsible ways of including Sámi culture to the travel industry. The brochure was designed to be informative in nature, in an attempt to share information about Sámi culture and to explain why certain cultural elements should be included to the travel industry only with careful consideration.

Based on the interviews and literary material it was concluded that responsible and ethical use of culture requires that said culture is presented with authenticity. Inauthentic presentation endangers the value of the original culture and passes on false information about the people who the culture represents. To keep Sámi culture as traditional and authentic as possible, Sámi and the people working in the travel industry need stronger co-operation in the future. By securing the safety of the original Sámi culture we can also offer genuine and unique experiences for travelers arriving to Lapland, searching for the authentic indigenous people of the North.

Key words Sámi, culture, culture travel, indigenous people, responsibility, ethicalness, authenticity

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	SAAMELAISUUS	8
2.1	Yleistä saamelaisuudesta	8
2.2	Saamelaisten asema Suomessa	10
2.3	Saamelaiskulttuuri	12
2.3.1	Saamelaiset elinkeinot.....	12
2.3.2	Saamenpuku	13
2.3.3	Saamelaiset käsityöt.....	15
2.3.4	Saamelainen esikristillinen uskomusmaailma	16
2.3.5	Joiku.....	18
3	KULTTUURI MATKAILUELINKEINOJEN OSANA	20
3.1	Kulttuurin käyttö matkailuelinkeinoissa	20
3.2	Kulttuurimatkailun ongelmat ja hyödyt	21
3.3	Kulttuurimatkailun vaikutus alkuperäiskansoihin	23
3.4	Saamelaiskulttuurin käyttö Lapin matkailussa.....	24
4	TUTKIMUSMENETELMÄT JA TAVOITE	27
4.1	Laadullinen tutkimus.....	27
4.2	Teemahaastattelu.....	28
5	AINEISTON ANALYSOINTI JA TULOKSET.....	31
5.1	Haastatteluvastausten koodaus ja luokittelu	31
5.1.1	Saamelaiskulttuurin käyttöoikeus.....	31
5.1.2	Saamelaisten suhtautuminen Lapin matkailuun	34
5.1.3	Saamelaiskulttuurin käytön epäkohtia matkailualalla	36
5.1.4	Saamelaiskulttuurin vastuullinen ja kestävä käyttö	39
5.2	Haastatteluvastausten yhdistäminen	40
5.3	Esite saamelaisuuden vastuullisesta käytöstä matkailualalla	43
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	46
6.1	Johtopäätökset	46
6.2	Pohdinta	47
	LÄHTEET	49
	LIITTEET	52

ALKUSANAT

Ensiksi haluamme muistaa toimeksiantajaamme Saamelaiskäräjiä. Kiitos Kata-riina Guttorm, Pia Ruotsala ja Kirsi Suomi kullanarvoisista neuvoista, tuesta ja kannustuksesta. Olemme otettuja antamastanne mahdollisuudesta toteuttaa työmme kannalta tärkeät haastattelumatkat ja tilannekatsausvierailut teidän luoksenne Inariin.

Haluamme kiittää haastattelemiamme saamelaisia matkailuyrittäjiä avoimuudesta ja työtämme varten käytetystä ajasta. Kasvokkain tapahtuneet kohtaamisemme ja ilmapiiriltään mutkattomat keskustelumme tekivät projektistamme antoisan ja päästivät meidät konkreettisesti lähemmäksi aiheitamme.

Lisäksi haluamme kiittää ohjaajaamme Matti Liimattaa käytännön ja kirjallisen työn näkökulmarikkaasta ohjauksesta.

1 JOHDANTO

Saamelaiset ovat ainoa Euroopan Unionin alueella elävä alkuperäiskansa. Pohjoismaiden ulkopuolella heidät on vielä nykypäivänäkin helppo nähdä mystifioituna ja alkukantaisena ihmisryhmänä. Jopa Suomessa saamelaisista ja saamelaiskulttuurista on edelleen vallalla tietynlaisia stereotyyppisiä ja leimaavia käsityksiä. Todellisuudessa saamelaiset ovat jo useiden satojen vuosien ajan joutuneet sulautuman valtaväestön asettamaan ja muovaamaan yhteiskuntarakenteeseen. Toisinaan kulttuurin, perinteiden ja kielen säilyttäminen tällaisissa olosuhteissa on haasteellista ja jopa vaikeaa. Lapin matkailun nousukiito on vaikuttanut myös pohjoiseen alkuperäiskansaan ja heidän kulttuuriinsa. Mikäli saamelaiskulttuuria käytetään tai esitetään harhaanjohtavasti matkailuelinkeinon piirissä, voi se olla suuri uhka paitsi koko saamelaiskulttuurin elinvoimaisuudelle myös Lapin matkailulle. Kulttuurin ja perinteiden vaalimisen avainasemassa ovat tieto ja ymmärrys.

Tämä opinnäytetyö käsittelee saamelaiskulttuurin käyttöä Suomen Lapin matkailussa. Tavoitteenamme oli luoda informatiivinen esite saamelaisuuden käytöstä osana matkailuelinkeinoja. Lapin matkailustrategiassa vuosille 2015–2018 (Lapin liitto 2015, 24–25) on linjattu, että saamelaiskulttuuria esittelevien palveluiden ja tuotteiden on äärimmäisen tärkeää perustua aitouteen. Lisäksi strategiassa on korostettu yhteistyötä saamelaisten kanssa. Edellä mainituista syistä olemme haastatelleet tämän opinnäytetyön tutkimusosuutta varten kahdeksaa saamelaisalueen saamelaisyrittäjää. Näiden teemahaastattelujen perusteella pyrimme selvittämään, millaisten saamelaiskulttuuria edustavien elementtien käyttö on saamelaisten mielestä ongelmallista Suomen Lapin matkailusektorilla. Samalla olemme pyrkineet esittämään syitä ongelmallisuuden tuntemuksiin sekä tekemiemme haastattelujen että laadukkaiden kirjalähteiden perusteella.

Opinnäytetyön kehittämistuotoksena loimme matkailuyrittäjille kohdennetun informatiivisen esitteen saamelaiskulttuurin käytön tämänhetkisestä tilasta ja sen ongelmallisuudesta Lapin matkailusektorilla. Kyseisen esitteen tarkoituksena on välittää oikeaa tietoa saamelaiskulttuurista ja pyrkiä avaamaan syitä siihen, miksi tietyt saamelaiskulttuuriin liittyvät elementit on tärkeää tuoda esille hyvän tavan mukaisesti. Samalla olemme pyrkineet antamaan uusia näkökulmia saa-

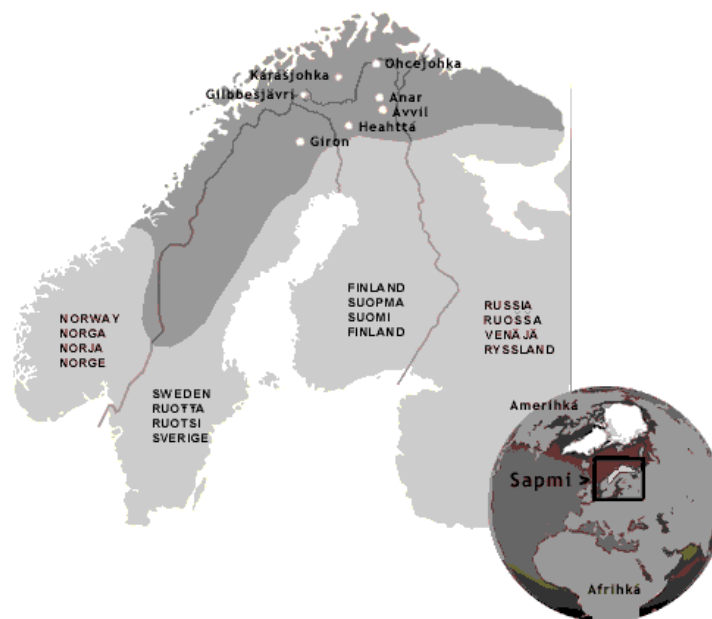
melaisyhteisöön kuulumattomille yrittäjille koskien vieraan kulttuurin käyttöä osana matkailuun liittyvää liiketoimintaa.

Vaikka meistä kumpikaan ei ole saamelaistaustainen, on saamelaiskulttuuri ollut jo pitkään yksi suurimmista mielenkiinnon kohteistamme. Siinä missä Katriina Nuutinen on kiinnostunut spesifimmin itse saamelaiskulttuurista ja kokee sen tärkeäksi osaksi Lapin matkailun vetovoimaisuutta, on Paula Grekelä innostunut laaja-alaisesti pohjoisista alkuperäiskansoista ja heidän vuosisatoja vanhoista perinnekulttuureistaan. Yhteinen innostus Lapin matkailun kestävään kehittämiseen kulttuurieettisestä näkökulmasta on luonut meille erinomaiset lähtökohdat tarkastella valitsemaamme aihetta useasta eri näkökulmasta.

2 SAAMELAISUUS

2.1 Yleistä saamelaisuudesta

Saamelaiset ovat ainoa Euroopan Unionin alueella elävä, alkuperäiskansaksi luokiteltu etninen ihmisryhmä. Saamenmaa, *Sápmi*, ulottuu neljän eri valtion alueelle, aina Kuolan niemimaalta pohjoisen Suomen yli Keski-Norjaan ja -Ruotsiin (Kuvio 1). Suomessa saamelaisia asuu noin 10 000, heistä noin 4000 saamelaisten kotiseutualueella Enontekiöllä, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnan pohjoisosissa. Pinta-alaltaan kyseinen alue kattaa 35 000 neliökilometriä, jonka väestöstä saamelaiset muodostavat noin kolmanneksen. Utsjoen kunta on tällä hetkellä ainoa saamelaisenemmistöinen kunta Suomessa. (Lehtola 2015, 10–11.)

Kuvio 1. Saamelaisalue (Hirvelä 2012.)

Saamelaiskäräjälain nojalla saamelaiseksi lasketaan henkilö, joka pitää itseään saamelaisena ja jonka 1) vähintään yksi vanhempi tai isovanhempi on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään, tai jonka 2) esivanhempi on merkattu tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa, tai jonka 3) vähintään toinen vanhempi on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa. (Saamelaiskäräjälaki 974/1995 1:3 §.)

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi saamelaisuutta määrittää yhteisön hyväksyntä. Ei riitä, että yksilö täyttää lakisääteiset vaatimukset ja kokee subjektiivisesti olevansa saamelainen. Yksilön edustaman etnisen ryhmän on tunnustettava ja hyväksyttävä objektiivisesti hänen kulttuuri-identiteettinsä. Tämä on tärkeää, sillä saamelaisuudessa ei ole kyse pelkästään verenperinnöstä, vaan myös kuulumisen tunteesta, saamelaisesta identiteetistä. Suvun merkitystä ei kuitenkaan sovi väheksyä, sillä se määrittää olennaisia saamelaiskulttuuriin liittyviä elementtejä. Konkreettinen esimerkki on tieto oman suvun kotiseudusta. Sen avulla yksilö voi tunnistaa, millaista saamenpukua koristeluineen hänellä on mahdollisuus käyttää. (Määttä, Sarivaara & Uusiautti 2013a, 103–110.) Keskustelu saamelaisuutta määrittävistä tekijöistä on erityisesti viime vuosina ollut kiihvasta ja julkinen kannanotto aihetta koskien jyrkkää. Osa saamelaisista haluaisi kaventaa saamelaisuuden määritelmää, sillä huoli saamelaiskäräjien vaaliluetteloon pyrkivien tarkoituksista on kasvanut. Keskustelua on herättänyt muun muassa se, onko useiden hakijoiden motiivina etniseen ryhmään kuulumisen vai esimerkiksi poliittisten tai muiden etuuksien tavoittelu. (Länsman, K. 2013.)

Suomen valtion nykyiseltä saamelaisalueelta voidaan elinkeinollisen ja kulttuurisen luokituksen perusteella erottaa neljä eri saamelaisryhmää. *Inarin järvisaamelaiset* ovat todennäköisesti vanhin alueelle aikanaan asettunut saamelaisryhmä. He ja *Tenon jokisaamelaiset* ovat saaneet elantonsa alun perin pääasiallisesti kalastuksesta, mutta myös pienimuotoisen maatalouden harjoittamisesta. Enontekiön, Käsivarren ja Sompion alueella tärkein elinkeino kohdistui pitkään lähes yksinomaan porotalouteen, jota harjoittaneita saamelaisia kutsuttiin *porosaamelaisiksi*. Viimeiseksi omaksi ryhmäkseen voidaan erottaa *kolt-tasaamelaiset*, jotka siirrettiin toisen maailmansodan aikaan Näättämö-Sevettijärven ja Nellim-Keväjärven seuduille alkuperäiseltä asuinalueeltaan Petsamosta. Nykyisin perinteiset saamelaiset elinkeinot ovat pitkälti väistyneet kauppa- ja palveluelinkeinojen tieltä. (Lehtola 2015, 12–13.) Edellä mainitut kansanryhmän rajaukset ovat hyödyllisiä käsitteitä, sillä ne auttavat ymmärtämään saamelaiskulttuurin lähtökohtia.

Saamen kielet ovat osa suomalais-ugrialaista kielikuntaa. Suomen valtion alueella puhutaan kolmea eri saamelaiskieltä (Määttä, Sarivaara & Uusiautti 2013b, 121) – pohjoissaamea (n. 20 000 puhujaa Norja ja Ruotsi mukaan lukien), ina-

riinsaamea ja koltansaamea (kummallakin kielellä n. 350 puhujaa) (Lehtola 2015, 13–14). Arviolta 75 % jotakin saamen kieltä taitavista puhuu pohjoissaamea. Kaikki Suomessa puhutut saamelaiskielet ovat uhanalaisia, osa saamelaisalueen kielistä vakavasti uhattuina tai kriittisesti uhanalaisia. (Määttä, Sariväärä & Uusiautti 2013b, 122).

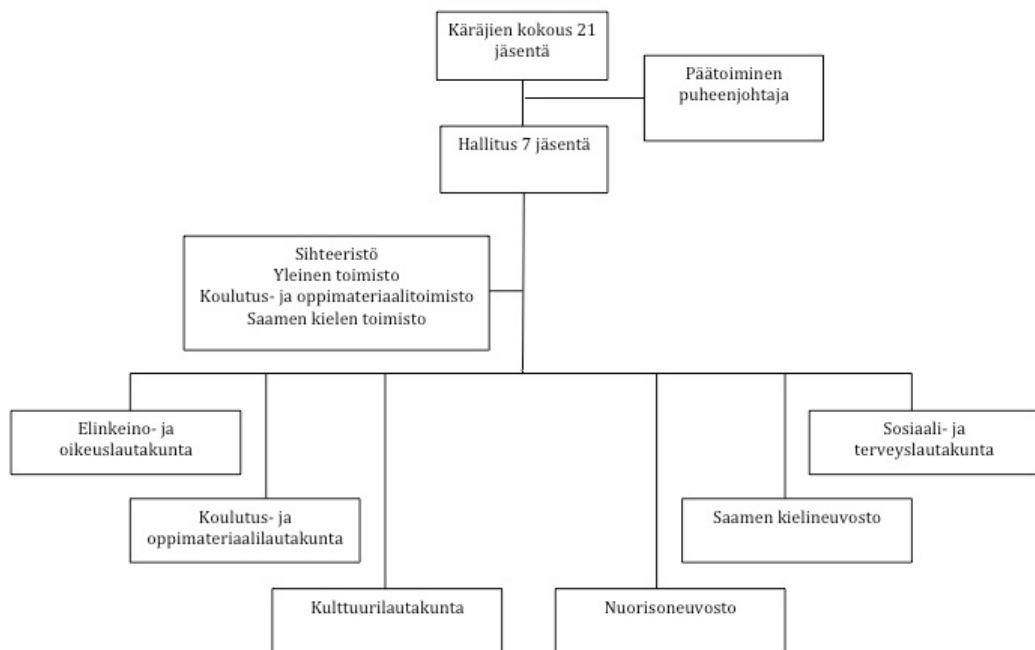
2.2 Saamelaisten asema Suomessa

Saamelaisten väestöryhmä on tunnustettu Suomessa alkuperäiskansaksi perustuslain nojalla (Suomen perustuslaki 1999/731 2:17§). Tunnustus on olennainen saamelaisten oikeuksien kannalta, sillä perustuslain mukaan alkuperäiskansojen oikeuksista määrätään muun muassa kansainvälisten yleissopimusten antamien oikeussäädösten nojalla. Tärkeimpiä näistä kansainvälisistä sopimuksista ovat YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus) ja Kansainvälisen työjärjestön alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus nro. 169 (ILO169). Suomi on ratifioinut ensimmäisenä mainitun KP-sopimuksen, mutta mediassakin paljon esillä ollut ja kiistelty ILO169-sopimus on vielä toistaiseksi tunnustamatta. (Nuorgam 2012, 336–337.)

KP-sopimuksen mukaan etnisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei ole sallittua kieltää oikeutta omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa tai kieleensä (Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 1976/8 3 osa, 24 artikla). Tätä määräystä on sovellettu Suomen perustuslaissa, jonka mukaan KP-sopimuksen allekirjoittaneet valtion on sitouduttava tukemaan alkuperäiskansojen pyrkimyksiä oman kulttuurinsa ylläpitämiseen ja säilyttämiseen (Suomen perustuslaki 173/1999 2:17§).

Suomessa perustuslain mukaista kulttuuri-itsehallintoa toteuttaa Saamelaiskäräjät (Nuorgam 2012, 337). Käräjien tärkein tehtävä on toteuttaa saamelaista kulttuuri-itsehallintoa saamelaisten kotiseutualueella ja turvata saamelaisen alkuperäiskulttuurin säilyminen ja kehittyminen. Valtio rahoittaa Saamelaiskäräjien toiminnan ja käräjien kautta on myös mahdollista hakea rahoitusta saamelaisille yhdistyksille, kulttuurille, saamenkielisille varhaiskasvatus-, sosiaali- ja terveyspalveluille sekä saamenkielisen oppimateriaalin tuotantoon. Saamelaiskäräjät järjestää myös erillisprojekteja, joihin haetaan rahoitusta valtion lisäksi

esimerkiksi Euroopan Unionilta. Saamelaiskäräjät toimii saamelaisten virallisena äänenä Suomessa. Käräjistöön valitaan neljän vuoden välein 21 henkilöä, vähintään kolme jokaisesta saamelaisalueen kunnasta. Käräjien tarkoitus on pyrkiä turvaamaan saamelaisten mahdollisuudet osallistua heitä koskeviin päätöksentekoihin ja niiden valmisteluihin. Lisäksi käräjillä on nykyisin opetusministeriön sijaan mahdollisuus jakaa saamelaiskulttuurin tukemiseen tarkoitettua varaa. Saamelaiskäräjissä toimii lautakuntia, jotka nostavat käräjistöön puitavaksi esityksiä erinäisistä saamelaisuutta koskevista aiheista. Lautakuntien lisäksi käräjistöössä työskentelee muun muassa yleinen toimisto, koulutus- ja oppimateriaalitoimisto, saamen kielen toimisto ja sihteeristö (Kuvio 2). (Saamelaiskäräjät 2017.)

Kuvio 2. Saamelaiskäräjien organisaatiorakenne (Saamelaiskäräjät 2017.)

Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan viranomaisten on neuvoteltava saamelaisten kanssa kaikista sellaisista ajallisesti tai maantieteellisesti laajalle ulottuvista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat erityisesti tai välillisesti vaikuttaa saamelaisten asemaan ja oikeuksiin alkuperäiskansana. Neuvotteluvaikeus koskee esimerkiksi saamen kieltä ja opetusta, maankäytön ja kaivoslain mukaisten lupien myöntämistä saamelaisalueella sekä saamelaisiin itseensä kohdistuvan lainsäädännön kehittämistä. (Saamelaiskäräjät 2017.)

Vuoden 2016 lopulla päädyttiin neuvottelutulokseen pohjoismaisesta saamelais sopimuksesta. Sopimus on vielä allekirjoittamatta (Lankinen 2017), mutta se sisältää merkittäviä artikloja koskien saamelaisten perinteisiä taitoja ja kulttuurin ilmauksia (Nuorgam 2012, 343). Perinteisiksi kulttuuri-ilmaisuiksi on laskettavissa muun muassa perinnepukeutumisen, saamelainen käsityö (duoddji), perinteinen saamelaismusiikki (joiku) ja saamelaiset tarinat sekä kertomukset. Sopimuksessa on muun muassa esitetty, että saamelaisilla olisi oltava valtion tukema mahdollisuus vaikuttaa saamelaiskulttuuria hyödyntävien ei-saamelaisten elinkeinoharjoittajien taloudelliseen toimintaan ja saatava toiminnasta aiheutuvasta voitosta kohtuullinen osa itselleen. Lisäksi sopimus ohjeistaa, että saamelaiskulttuuria on suojeltava sellaisten kulttuuristen ilmaisujen käytöltä, jotka harhaanjohtavalla tavalla esittävät niiden olevan saamelaista alkuperää. (Nuorgam 2012, 343–344.)

2.3 Saamelaiskulttuuri

2.3.1 Saamelaiset elinkeinot

Saamelaisten elämäntapa perustui 1500-luvulle asti metsästäjä-keräilijäkulttuuriin, jonka tärkeimpiä elinkeinoja olivat järvi- ja merikalastus, peuranpyynti, linnustus, marjastus, keräily sekä myöhemmin pienimuotoinen poronhoito. Jälkimmäisellä tarkoitetaan muun muassa sellaisten kesytettyjen villipeurojen (porojen) ylläpitoa, joita käytettiin houkuttimena metsästyksessä sekä ajo- ja kuormajuhtina. Ajalle tyypillisiä olivat siidat eli lapinkyläjärjestelmät. Siidat olivat kyläyhteisöjä, jotka huolehtivat kylän toiminnoista ja alueesta, johon yhteisössä asuvat olivat oikeutettuja. Maa- ja vesialueet oli jaettu yksinoikeudella kullekin suvulle ja perheelle. Näillä paikoilla vietettiin aikaa keväästä syksyyn riistan ja kalan perässä tarpeen mukaan kulkien, kunnes talven koittaessa koonnuttiin yhteiseen talvikylään. (Lehtola 2015, 37–38.)

Elinkeinorakenne muuttui 1500–1600 -lukujen vaihteessa, kun valtion vaikutus sekä uudisasutus alkoivat levitä Lappiin. Samalla suurporonhoito alkoi nousta uudeksi saamelaisten harjoittamaksi elinkeinoksi. Laajalta alueelta lähes sukupuuttoon metsästetyt villipeurat eivät enää riittäneet ylläpitämään perinteistä pyyntikulttuuria. Kannan vähentyessä ja laidunmaiden vapautuessa kesytettyjen

eläinten käyttöön, oli poropaimentolaisuus luonnollinen tapa jatkaa peuranmetästyselinkeinoa. Suomen Lappiin tällainen laajamittainen poronhoito saapui vasta 1700-luvulla. (Lehtola 2015, 38–39.)

Suurporonhoidolle ominaista oli skandinaavisesta karjataloudesta omaksuttu poronlypsy ja juustojen teko. Juustot ja poronliha olivat jo 1600-luvulla merkittäviä kaupankäynnin välineitä. Koska yhdestä porosta saatavat raaka-aineet olivat vähäisiä, tuottavuutta lisättiin nostamalla porojen lukumäärää. Tämä loi pohjan nomadiselle suurporonhoidolle. Eläinten kasvanut lukumäärä aiheutti tarpeen siirtyä suuremmille laidunmaille ja vaihtaa säännöllisesti omaa sekä porokarjan asuinsijaa ympäristön kantokyvyn säilyttämiseksi. (Saarinen 2011, 130–131.)

Yllättävän yleinen harhaluulo on, että suurin osa saamelaisista ansaitsisi elantonsa vielä tänäkin päivänä pelkällä poronhoidolla. Todellisuudessa nykyisin vain joka viides saamelainen omistaa poroja, eivätkä heistä kaikki harjoita porotaloutta päätoimisesti. (Lehtola 2015, 12.) On tavallista, että poronhoidon yhteydessä toteutetaan nykyisin esimerkiksi pienimuotoista matkailu- tai jalostustoimintaa. Elinkeinorakenteen muutoksesta huolimatta poronhoito on olennainen osa saamelaiskulttuuria. Sen yhteisöllinen ja kulttuurinen merkitys on suuri, sillä poronhoito on ainoa yksistään kannattava perinteinen saamelaiselinkeino. Saamelaisten kotiseutualueella Suomessa poroilla on vapaa laidunnusoikeus. (Saamelaiskäräjät 2014.)

2.3.2 Saamenpuku

Saamen- eli lapinpuku (pohjoissaameksi *“gákti”*) on keskeinen saamelaisen identiteetin ilmentymä. (Lehtola 2015, 15.) Saamelaisten selkeänä pääsääntönä on, että puvun käyttö on sidoksissa kantajansa saamelaisiin sukujuuriin. Tämän nojalla saamelaisyhteisön ulkopuolelta tuleva ei saa pukea ylleen saamenpukua. Poikkeuksen muodostavat saamelaiseen kulttuuriyhteisöön saapuvat, yhteisön ulkopuolista kansalaisuutta edustavat puoliset. (Nuorgam 2012, 348.) Pukujen värit, koristelut ja mallit vaihtelevat alueittain. Tuntomerkkejä tarkkailemalla asiaan perehtynyt voi päätellä puvun perusteella sen kantajan siviilisäädyn, kotiseudun ja suvun. (Lehtola 2015, 15.)

Suomen saamelaisalueella puvuista voidaan erottaa viisi päämallia; Enontekiön, Utsjoen, Vuotson, Inarin ja kolttasaamelaisten puvut (Liite 1). (Lehtola 2015, 15.) Malleista värikkäin ja tunnetuin on Enontekiön-Kautokeinin, eli tunturisaamelaisten puku. Sille ominaisia elementtejä ovat lukuisat koristeelliset nauha- ketjut, korkeat lieriömäiset lakit, runsaat rintakoristeet eli riskut ja yksityiskohtaiset vyöt. Utsjoen, eli Tenojoen puku on koristeluiltaan vaatimattomampi. Mallin koristevärejä ovat keltainen ja punainen. Naisten mekon helma on muista puvuista poiketen rypyttetty. Inarinsaamalainen puvun koristeväreinä toimivat keltainen, punainen ja vihreä. Puvun pohjakangas on usein tumma. Vuotson, eli Sodankylän alueen saamelaisten puvussa on samat koristevärit kuin Inarin alueen mallissa. Pienen eron muodostavat kuitenkin esimerkiksi Vuotson mallin naisten lakin värikkäät koristenauhat, jotka Inarin mallista puuttuvat. (Oktavuolta 2013.) Kolttasaamelaisten puvut erottuvat muista malleista kaikkein selvimmin ja ne muistuttavat karjalaisten kansallispukuja. Erityisen huomattava osa pukua on naisten helmikoristeinen, huivitettu lakki, jonka malli vaihtelee kantajansa siviilisäädyn mukaan. Muita kolttapuvun erityispiirteitä ovat naisten sara- faanikankainen hame, helmikirjailut vyöt sekä miesten ketunnahkainen nelikolkkainen talvilakki. (Oktavuolta 2013.) Muillekin pukumalleille tyypillinen nelikolkkalakki on itäeurooppalaista perua ja vakiintunut osaksi saamelaisia asusteita, todennäköisesti kaupankäynnin kautta (Lehtola 2013, 184).

Pukuja valmistetaan nykyisin puuvillasta, verasta, keinokuitukankaista, silkistä ja jopa pitsistä. Materiaali tai muut modernimmat asuvalinnat ei kuitenkaan saa hävittää vaatteiden kautta viestitettyä sanomaa kantajansa kotiseudusta ja suvusta. Nykyisin puvut ovat pitkälti juhlaikäytössä, mutta niihin sonnustaudutaan myös kansallisesti tärkeissä tapahtumissa tai kokouksissa. Pukujen tärkeitä elementtejä ovat myös paulanauhat, huivit, korut ja vyöt, joiden ulkonäkö ja pukeminen riippuvat puvun mallista. (Oktavuolta 2013.)

Saamenpuku on saamelaisille osa kulttuurista viestintää. Se on jopa rinnastettu kantajansa toiseksi sosiaaliturvatunnukseksi. Pukuun sonnustautuminen osoittaa perinteisten käsityötaitojen kunnioitusta ja yhteisön perinteiden tuntemusta sekä hallintaa. Saamelaisvaatetus on yhteisössään yhteenkuuluvuuden tunteen

ja paikallisen identiteetin merkittävä vahvistaja. Puku on täten osa subjektiivista, mutta myös kollektiivista identiteettiä. (Nuorgam 2012, 348.)

2.3.3 Saamelaiset käsityöt

Saamelainen käsityö on saamelaiskulttuurin vahva peruspilari, vaikuttaja ja tulevaisuuden rakentaja (Lehtola 2006, 15). Useissa tapauksissa se linkittyy perinteisiin elinkeinoihin, luonnossa liikkumiseen ja sosiaalisiin elämäntilanteisiin. Vielä tänäkin päivänä saamelaiset käsityöt tehdään täyttämään käytännöllisiä ja sosiaalisia tarpeita, siitäkin huolimatta, että osa alkuperäisestä symboliikasta ja rituaalinomaisuudesta on jo jäänyt historiaan. (Kantonen & Kantonen 2013, 399.) Saamelaiset itse arvostavat omaa käsityöperinnettään suuresti ja pitävät sitä tärkeänä kulttuurinsa ilmentymänä. (Elävä perintö 2016.)

Taito tehdä vaatteita, kulkuvälineitä ja säilytysastioita on ollut elinehto pohjoisilla leveysasteilla. Tavaroista on pyritty valmistamaan mahdollisimman käytännöllisiä, jotta niitä olisi helppo kuljettaa mukana ja käyttää millaisessa säässä tahansa. Käyttöominaisuudet eivät kuitenkaan ole muodostaneet estettä kauniille ulkomuodolle. (Kantonen & Kantonen 2013, 399.) Oman tarpeen lisäksi käsitöitä on tehty myös vaihdannan välineeksi ja rahantulon lähteeksi. (Lehtola 2006, 40, 64.) Perinteisiä saamenkäsityön raaka-aineita ovat puu (koivu, mänty ja kuusi) ja porosta saatavat materiaalit (talja, nahka, sarvi ja luu). (Lehtola 2015, 182.) Myös hopea on arvostettua, sillä siitä valmistetaan muun muassa kantajansa varallisuutta ilmaisevia perinne- ja juhla- koruja, riskuja (Kantola & Kantola 2013). Riskut ovat tärkeä osa saamelaisnaisen asukokonaisuutta. Niitä käytetään ensisijaisesti huivin kiinnittämiseen, mutta korujen tehtävä on myös miellyttää silmää. Tärkeinä esineinä ne yleensä periytyvät äidiltä tyttärille, jopa useiden sukupolvien ajalta. (Siida 2010.)

Käsitöiden teko on edelleen monelle saamelaiselle tärkeä osa arkielämää. Taidot voivat välittyä sukupolvelta toiselle (Elävä perintö 2016.), mutta perinteisten käsitöiden tekoa ja materiaalien työstämistä opetetaan nykyisin myös saamelaisalueen kouluissa ja opistoissa (Kantonen & Kantonen 2013, 399). Saamelaisen käsityön tärkeimpiin ominaisuuksiin lukeutuu perinteikkyyys, mutta tyyllitetyt mukautuvat myös nykypäivän tarpeisiin. Tarve-esineet, kuten nahasta val-

mistetut työkalujen säilytuspussit, voivat vaihtaa käyttötarkoitustaan esimerkiksi silmälasipusseiksi. (Lehtola 2006, 76.)

Saamelaisen käsityökulttuurin tueksi perustettiin vuonna 1975 saamelaisten käsityöntekijöiden yhdistys, Sápmelás Duoddjárat ry. Vuonna 1997 nimi vaihtui Sámi Duodji ry:ksi. Yhdistyksen tehtäviin kuuluu muun muassa alan koulutuksen edistäminen ja valvominen, sekä myyntipisteen ylläpitäminen kulttuurikeskus Sajoksessa Inarissa. Yhteispohjoismainen saamenkäsityön tuotemerkki *“duodji”* vahvistettiin käyttöön vuonna 1980 (Kuvio 3). Sen tarkoituksena on osoittaa ja taata käsityön saamelainen alkuperä. (Lehtola 2006, 15–16.) Duodji-merkkiä saa käyttää sääntöjen mukaan perinteisissä käsitöissä ja sellaisissa esineissä, jotka on luotu tai muotoiltu perinteisin tavoin uusista materiaaleista. Saamelaiskäsityöksi luokitellaan edellä mainitun kuvauksen perusteella käyttötarvikkeet, kuten vaatteet, työvälineet, taloustavarat, pyynti- sekä metsästysvälineet ja korut. (Nuorgam 2012, 351.)

Kuvio 3: Sámi Duodji -merkki (Koivula 2017)

2.3.4 Saamelainen esikristillinen uskomusmaailma

Saamelaisten uskomusmaailman juuret ulottuvat syvälle muinaishistorialliselle aikakaudelle. Maailmankäsitykseen on satojen vuosien kuluessa adaptoitunut ja sulautunut useita ulkoisia vaikutteita muista kulttuureista. Erityisen oleellisesti

saamelaista vanhaa uskomusmaailmaa on leimannut pyyntikulttuuri, jonka keskiössä olivat eläimet – riista ja kalat. (Pulkkinen 2011, 208–209, 267.)

Saamelaisen esikristillisen uskomuksen mukaan maailma on vertikaalinen ja siitä voidaan erottaa kolme tasoa: jumalten ylinen maailma, ihmisten asuttama ja eläville näkyvä keskinen maailma sekä kuolleiden ja pimeiden henkien alinen maailma. Rajapinnat näiden tasojen välillä ovat ohuita, minkä johdosta myös keskisessä maailmassa tapahtuu ja on havaittavissa monia tuonpuoleisuuteen viittaavia asioita. (Pulkkinen 2011, 211.) Tästä johtuen arkinen ja pyhä eivät erotu saamelaisessa uskomusmaailmassa toisistaan merkittävällä tavalla. Tuonpuoleisen tapahtumat ja asukit vaikuttivat täysin luonnollisesti – suoraan tai välillisesti – myös tämänpuoleisen maailman elämään ja eläjiin. (Pulkkinen 2011, 217.) Esikristillisenä aikana oli tyypillistä, että saamelaisperheen pää pystyi kysymään vainajahengiltä neuvoa ongelmatilanteissa (Pulkkinen 2011, 251), kun taas yhteisön noita eli shamaani pystyi konkreettisesti liikkumaan keskisen ja alisen maailman välillä (Pulkkinen 2011, 247–248).

Saamelaisyhteisön shamaanit eli noidat olivat yhteisönsä parantajia, ennustajia, metsästysonnen palauttajia ja vainajasielujen kanssa keskustelijoita. Shamaaneilla oli apunaan alisen maailman eläinhahmoisia *sáiva* -henkiä, joiden muodossa tai opastamina hän liikkui maailmojen välillä. Lisäksi shamaani pystyi pyytämään apua tehtäviinsä ihmishahmoisilta, tuonpuoleisilta suojelushengiltä, jotka saattoivat olla esimerkiksi hänen kuolleita, aliseen maailmaan siirtyneitä ”kollegoitaan”. Samat henget myös valtuuttivat ja kutsuivat hänet tehtävänsä. Shamaaniksi ei täten voinut ryhtyä kuka tahansa. Henkien valinnalta ei voinut myöskään kieltäytyä, vaan vastaanhangoittelu saattoi johtaa jopa järjen menettämiseen. (Pulkkinen 2011, 247–253.)

Shamaanin keskeinen apuväline oli noitarumpu, jonka rumpukalvoon oli poron verellä tai lepänkuorinesteellä maalattu saamelaisen maailmankuvan tärkeimpiä elementtejä. Noitarummun rummutuksella oli merkittävä rooli transsiin vaipumisessa, joka oli tavallisesti shamaanin välttämätön työväline matkaamiseksi maailmojen välillä. (Pulkkinen 2011, 254–255.)

Alinen eli vainajala oli saamelaisen käsityksen mukaan melko tämänpuoleista maailmaa vastaava paikka. Kuolleet viettivät siellä samankaltaista elämää kuin entisessä elävässä elämässään: heidän sosiaalinen asemansa säilyi samana ja hyvän elämän eläneet saivat mielekkään elämän myös vainajalassa. Se, miten hyväksi elämä vainajalassa muodostui, riippui paljolti siitä, miten kuolleesta oli vielä hänen elinaikanaan joiuttu eli laulettu. Kuolleen katsottiin myös säilyttävän yksilöllisyytensä vainajalassa vain niin kauan, kuin hänet muistettiin joikaamalla elävien maailmassa. Identiteetin kadottaminen oli vakava tilanne, sillä aliseen siirtynyt vainaja ei unohdettuna kyennyt enää olemaan vuorovaikutuksessa elävien sukulaistensa kanssa (Pulkinen 2011, 244–245.)

Lapissa 1660-luvulla tapahtunut kristillinen lähetystyö alkoi hitaasti tukahduttaa saamelaiskulttuurin uskonnollisia ja maailmankatsomuksellisia aspekteja. Aluksi saamelaisilla oli kaksi uskonnollista identiteettiä – oman yhteisön sisällä palvottiin ja vaalittiin esikristillisiä jumalia sekä perinteitä, mutta kirkolle mentäessä aktivoitiin lähetysuskonnon mukainen kristillinen identiteetti. Modernisoituvan ja kristillistyvän maailman myötä saamelainen uskomusmaailma alkoi hiljalleen sulautua valtakulttuuriin. Vanhasta esikristillisestä uskomusmaailmasta on jäänyt käännytystyöstä huolimatta jäänteitä tapakulttuuriin. Tällaisia olivat esimerkiksi pyhien paikkojen palvonta ja henkiolentoihin liittyvät uskomukset. (Pulkinen 2011, 267.)

2.3.5 Joiku

Joiku on osa ikivanhaa saamelaiskulttuurin perintöä ja sen on arveltu olevan maailman alkukantaisimpia laulumuotoja (Lehtola 2015, 167). Joikutyyliä ja laulutavat vaihtelevat alueittain. Pohjois-, etelä- ja länsisaamelaiset joiut ovat yleensä niukempia sekä vertauskuvallisempia kuin itäsaamelaista perinnettä edustavat vastineensa, jotka ovat pitkiä ja kertovia, jopa laulaen kerrottuja legendoja. Tyypillisesti joikatessa pyritään luonnolliseen äänen ja kurkunpään käyttöön. Sävelmiä koristellaan muun muassa laulamalla saman tavun kuluessa useampaa säveltä, sijoittamalla lyhyitä koristesäveliä ennen tai jälkeen varsinaisen nuotin ja käyttämällä liukusäveliä. (Järvinen 2014.)

Ihmisten lisäksi myös luonnolle, paikoille ja eläimille on joiuttu. Joiku ei ole pelkästään sanallinen ja melodinen kokonaisuus, vaan sen kuvailevuudessa yhdistyvät myös rytmikka, ilmeet ja eleet. (Lehtola 2015, 168) Itse joikuteksteissä on paljon vertauskuvia, jotka pohjaavat ympäröivään luontoon. Esimerkiksi ihmistä joikatessa häntä saatetaan verrata johonkin eläimeen, kuten karhuun tai suteen. Metaforiset eläinrinnastukset pohjautuvat esimerkiksi joiuttavan luonteeseen tai hänelle tapahtuneisiin asioihin. Vastaavasti myös eläimet voivat saada joiuissa ihmismäisiä piirteitä. Lähes kaikissa joikuteksteissä niillä on välillinen merkitys ihmisen elantoon tai luonnosta havaittaviin ennusmerkkeihin. (Järvinen 2014.)

Joiun on sanottu poistavan etäisyyden ihmisten väliltä. Se luo ihmisten välille yhteenkuuluvuutta ja solidaarisuutta. (Lehtola 2015, 167.) Pohjoissaamelaisen perinteen mukaan lapsi on otettu yhteisönsä jäseneksi laatimalla hänelle oma joikusävelmä. Myöhemmin sävelmä muuttuu lapsen varttuessa ja ikääntyessä. Omia joikusävelmiä ei kuitenkaan saa joikata itse, sillä se ilmentää ylimielisyyttä ja itsekehua. Joiku on yhteisönsä kunnianosoitus joikattavaa kohtaan. Näitä perinteisiä lauluja esitetään kaikissa elämäntilanteissa – yksinäisyydessä ja seurassa, markkinapaikoilla ja tunturissa, töissä ja vapaa-aikana. Joiuille tyypillistä on spontaanisuus, sillä ne ovat vain harvoin ennalta suunniteltuja. (Järvinen 2014.)

3 KULTTUURI MATKAILUELINKEINOJEN OSANA

3.1 Kulttuurin käyttö matkailuelinkeinoissa

Tämän opinnäytetyön yhteydessä kulttuurilla tarkoitetaan jonkin tietyn ihmisryhmän tapoja, joiden mukaan he elävät elämäänsä, vuorovaikuttavat keskenään ja etsivät elämälleen merkitystä. Kulttuuri koostuu sanallisesti tai sanattomasti välittyvistä tiedoista, arvoista, uskomuksista ja toimintatavoista, jotka ovat jakaantuneet tietylle ihmisryhmälle yhteisen historian, kielen, elinympäristön tai muun sosiaalisen pääoman ansiosta. Kulttuuri säilyy elinvoimaisena ainoastaan ihmisten keskinäisen tiedonvälityksen ja oppimisen avulla. (Kouri 2015, 15.) Se ei ole yhteen yhteiskuntaan tai valtioon sidottua, eikä sillä siten ole maantieteellisesti määriteltyjä rajoja (Hieta, Hovi & Ruotsala 2015, 315). Tämä on huomattavissa myös saamelaisten kohdalla, jotka asuvat neljän eri valtion alueella (Lehtola 2013, 10).

Puhuttaessa kulttuurista matkailun osana, on tärkeää ymmärtää kulttuuriperinnön käsite. Kulttuuriperintö on ennalta määritelty asia, jota vaalitaan, luodaan, edistetään ja kunnostetaan. Se välittyy sukupolvelta toiselle subjektiivisen kerroksen ja tarinoiden kautta. Leveimmillään kulttuuriperinnöksi voidaan laskea kaikki sellaiset kulttuurin muodot, jotka yhteisö kokee erityisen tärkeäksi ja merkittäväksi. Näihin voivat kuulua esimerkiksi taide, rakennukset, museoesineet, juhlat, luonnonnähtävyydet tai perinnemaisemat. Kulttuuriperintö on käsite ja käytäntö, josta paikalliset yhteisöt voivat tuntea ylpeyttä. Samalla sillä voidaan yhteisön niin halutessa houkuttaa ulkopuolisia vierailijoita. Toisin sanoen kulttuuriperintö on mahdollista tuotteistaa. (Hieta, Hovi & Ruotsala 2015, 313–315, 320.)

Turismi hyödyntää sekä aineellista että aineetonta kulttuuriperintöä (Hieta, Hovi & Ruotsala 2015, 319–320). Aineellisiksi kulttuuriperinnön osiksi voidaan saamelaisten tapauksessa laskea esimerkiksi käsityöt ja saamenpuku. Aineettomia kulttuuriperinnön palasia puolestaan edustavat saamelainen etninen uskomusmaailma ja sieltä kumpuavat tarinat. Kulttuuriperintöön liittyy tavallisesti oletus autenttisuudesta (Hieta, Hovi & Ruotsala 2015, 320). Matkailuelinkeinon kohdalla asia ei kuitenkaan ole aina yksiselitteinen. Toisinaan turismi voi muo-

dostaa uhan alkuperäiselle ja aidolle kulttuuriperinnölle, mutta toisinaan toimia sitä turvaavana tekijänä. Erityisesti massaturismin haitalliset vaikutukset luonnontilaisille kulttuuriperintökohteille on huomattu maailmalla. Toisaalta turismin vuoksi elvytetyt ja ylläpidetyt kulttuurimuodot, kuten lauluesitykset tai muut esittävät taiteenmuodot, saattavat säilyä osittain matkailuelinkeinon ansiosta. Matkamuistot ovat edellä mainittuja kulttuurimuotoja vaikeammin hyödylliseksi määriteltävissä oleva tuoteryhmä. Tehdasvalmisteisesti tuotetut esineet nähdään usein epäaitoina, kulttuurin autenttisia käsityöperinteitä halventavina myyntivalteina. (Hieta, Hovi & Ruotsala 2015, 320–321.)

3.2 Kulttuurimatkailun ongelmat ja hyödyt

Kulttuurimatkailulla tarkoitetaan sellaista turismin muotoa, jossa matkailijat matkustavat kokemaan tai katsomaan itselleen vierasta kulttuuria. Kulttuurimatkailun attraktiot voivat esimerkiksi olla historiallisesti tärkeitä rakennuksia tai luonnontilaisia alueita. Suosittuja kohteita ovat myös paikat, joiden autenttisuus on säilynyt siellä elävien asukkaiden perinteisten elämäntapojen ansiosta. Kulttuurimatkailijoiden intresseihin lukeutuvat usein myös tietyn kansan tai alueen historialliset esineet, mutta myös moderni taide ja kulttuuri nähdään usein kiinnostavana. (Timothy 2011, 3–6.)

Vaikka kulttuurimatkailu nähdään lähtökohtaisesti positiivisena turismin muotona, liittyy siihen siitä huolimatta useita eettisiä pulmia (Timothy 2011, 166–167). Keskeisimpiä kulttuurimatkailun aiheuttamia ongelmakohtia ovat alkuperäisväestön kokema oman sosiaalisen tilan väheneminen, kulttuurin tuotteistaminen, kulttuurin varastaminen ja paikallisväestön epätasapainoinen suhtautuminen turismiin. Alkuperäisväestön sosiaalisen tilan väheneminen näkyy ensisijaisesti massaturismin vaikutuksesta. Valtavat kävijämäärät luovat kohteeseen paitsi ekologista painetta, myös sosiokulttuurista puristusta. Seurauksena voi olla yksityisalueilla liikkumista, roskaamista ja tungosta alueen asukkaille tärkeissä peruspalveluissa, kuten kaupoissa, postissa tai ravitsemusliikkeissä. Myös alueella vierailevat omatoimimatkailijat tai työmatkalaiset jakavat edellä mainitut ongelmat, mikä voi synnyttää alueelle tai sen kohteille huonoa mainetta. (Timothy 2011, 151–153.) Toistaiseksi Suomen saamelaisalue on säästynyt massaturismilta, vaikka kiinnostus aluetta kohtaan onkin selvästi kasvanut. Osasyi-

nä tähän ovat varmasti tavoitettavuus ja majoituskapasiteetti, joista jälkimmäinen on Lapin kasvaneesta suosiosta huolimatta pysynyt vielä maltillisena esimerkiksi Inarin alueella. (Siivikko 2013.)

Kulttuurin tuotteistaminen syntyy tavallisesti matkailijoiden asettamasta tarpeesta hankkia konkreettinen muisto tehdystä matkasta. Tuotteistamisen keskeinen ongelma on kuitenkin massatuotannon aiheuttama perinteisten arvojen ja tarkoitusperien häviäminen. Kun musiikkia, tanssia, seremonioita, käsitöitä ja muita kulttuurin muotoja mukautetaan turismin kysyntää vastaavaksi, niiden autenttisuus vaarantuu. Esimerkiksi halpojen turistikopioiden myyminen ja ostaminen uhkaa alkuperäisiä, sukupolvelta toiselle periytyneitä käsityötaitoja ja niiden arvostusta. (Timothy 2011, 154.)

Kulttuurin varastaminen voi näkyä esimerkiksi ulkopuolisten toimijoiden puutteellisena kunnioituksena alkuperäiskansan kulttuuria kohtaan. Tavallisesti kierre alkaa, kun kulttuurin piirteitä lainataan ilman lupaa. Tällöin alkuperäiskansan oikeus omaan kulttuuriinsa ja sen tärkeisiin osiin horjuu. Maailmalla erityisesti Pohjois-Amerikan intiaaniheimot ovat joutuneet kyseisen ongelman äärelle. Sulkapäähineet, mokkasiinit, sotakirveet (tomahawk) ja tiipit ovat muuttuneet kulttuurihistoriallisesti merkittävistä esineistä halvoiksi, massatuotetuiksi matkamuuistoiksi tai osaksi ohjelmapalveluja, jotka antavat matkailijoille vääristyneen kuvan alkuperäisestä kulttuurista. Toisinaan elementtejä myydään tai asetetaan esille jopa sellaisilla alueilla, joissa intiaaniheimoja ei alun perin esiintynyt. (Timothy 2011, 154–156.) Sama ilmiö on omien havaintojemme mukaan havaittavissa myös Suomessa saamelaisien osalta. Esimerkiksi sarjatuotantona valmistettuja saamelaiskulttuuriin liittyviä matkamuuistoja myydään koko maassa. Lisäksi saamelaisuutta käytetään ohjelmapalveluissa, jotka eivät kuvasta aitoa kulttuuria (esimerkiksi Lapin kaste).

Kulttuurimatkailun aikaansaama, paikallisväestön epätasapainoinen suhtautuminen turismiin voi olla seurausta esimerkiksi edellä mainituista ongelmista. Kielteinen asenne matkailuelinkeinoon voi johtua myös kyseisten ilmiöiden aiheuttamista peloista, vaikka ne eivät vielä olisi konkreettisesti esillä alueella. Keskeiseksi ongelmaksi nousee myös huoli paikallisväestön ja matkailun riippuvuussuhteesta. Samalla, kun kulttuuri pahimmassa tapauksessa kärsii, ovat

paikalliset kiinni turismin aikaansaamissa työpaikoissa ja tuloissa. (Timothy 2011, 157.)

Kulttuurimatkailulla on kuitenkin myös paljon positiivisia vaikutuksia. Edellisessä kappaleessa esitellyn kulttuurimuotojen elvyttämisen ja säilyttämisen lisäksi kulttuurimatkailu voi edistää omaa kulttuuria kohtaan tunnettua ylpeyttä ja itsevarmuutta. Tämä taas edesauttaa monien perinteiden säilyttämistä ja ympäristön puhtaanapitoa. Kulttuurimatkailu voi myös aikaansaada tietyn maantieteellisen alueen (esimerkiksi saamelaisalueen) asukkaat tekemään aiempaa tiiviimpää yhteistyötä useiden erilaisten alueella toimivien elinkeinoharjoittajien kanssa, mikä vahvistaa yhteisöä. Lisäksi perinteisten taidemuotojen vaaliminen voi rohkaista esimerkiksi käsityöläisiä kehittämään uudenlaisia esineitä vanhoilla valmistustavoilla. Yksi tärkeimmistä kulttuurimatkailun positiivisista vaikutustekijöistä on kulttuurin tunnettuuden lisääntyminen, sillä se lisää kulttuurin arvostusta ja mielenkiintoa paitsi kulttuurimatkailijoiden myös muiden ulkopuolisten edustajien silmissä. (Timothy 2011, 157–158.)

3.3 Kulttuurimatkailun vaikutus alkuperäiskansoihin

Vaikka kulttuurimatkailijat hakeutuvat usein konkreettisten kohteiden tai tapahtumien äärelle, on kulttuurien näkeminen ja kokeminen arkisessa sekä autenttiossa ympäristössä merkittävä osa kulttuurimatkailua. Tämä korostuu etenkin sellaisten matkailijoiden kohdalla, joiden mielenkiinto suuntautuu alkuperäiskansojen kulttuureihin. Tällaista matkailijatyyppejä houkuttelevat tavallisesti kulttuurin autenttisimmat piirteet, kuten perinteinen musiikki, alkuperäiskansojen kylät, ruoka, käsityöt ja niiden valmistuksen seuraaminen, kansanperinne, juhlapahtumat, rituaalit, alkuperäiskansojen elinkeinot ja kulttuuriin liittyvät luontoaktiviteetit. Kyseisistä asioista kiinnostuneet matkailijat haluavat usein nähdä edellä mainittuja elementtejä niiden originaalissa toimintaympäristössä ja toimia vuorovaikutuksessa alkuperäiskansoja edustavien ihmisten kanssa. Eettisesti toimivat kulttuurimatkailijat pyrkivät myös ostamaan alkuperäiskansojen autenttisia käsitöitä tai taidetta ja huomioimaan matkustaessaan alkuperäiskansan kulttuurille tärkeitä aspekteja, kuten luontoa. Joissakin kohteissa alkuperäiskansojen kulttuuri on kuitenkin muodostunut niin merkittäväksi osaksi alueen palveluita ja tuotteita, että sitä markkinoidaan ja tarjotaan sellaisillekin matkailijoille,

jotka eivät ensisijaisesti ole kiinnostuneita kyseisen alueen alkuperäiskansojen kulttuuriperinnöstä. Tällaisille matkailijoille ei tavallisesti ole väliä, onko kulttuuria esitelty autenttisesti vai epäaidosti. (Timothy 2011, 424–429.)

Kun alkuperäiskansojen kulttuuria käytetään matkailusektorilla, on tärkeää, että kulttuurin edustajat pystyvät itse vaikuttamaan siihen, miten heidän kulttuuriperimäänsä tuodaan esille. On esimerkiksi huomioitava, millaisia osa-alueita tietyn alkuperäiskansan edustajat haluavat tuoda kulttuuristaan esille matkailuelinkeinon avulla ja millaisia jättää vain oman yhteisönsä sisälle. Usein ulkopuoliset tahot pyrkivät hyötymään alkuperäiskansojen kulttuurista rahallisesti. Tällaisissa tapauksissa on vastuullisesti ja eettisesti kestävää antaa alkuperäiskansoille osa heidän kulttuurinsa avulla saaduista tuloista tai muista hyödyistä. Edellä mainittujen etuuksien toteutuminen on kuitenkin haastavaa, sillä valtiolliset auktoriteetit, byrokraattiset elimet ja lainsäädäntö eivät ainakaan toistaiseksi tue alkuperäiskansojen oikeuksia tarpeeksi laajassa mittakaavassa. Tämä on usein johtanut alkuperäiskansojen kulttuurin kyseenalaiseen hyödyntämiseen, jonka näkyvimpiä esimerkkejä ovat massatuotantona valmistetut, alkuperäiskansan kulttuuriin viittaavat tai sen käsityömalleista suoraan kopioidut matkamunistot. Tavallisesti tällaisia tuotteita kauppaavat kulttuurin ulkopuoliset edustajat, jolloin niistä saatava hyöty ei millään tavalla tavoita alkuperäiskulttuurin edustajia. Tyypillistä on myös käyttää alkuperäiskansojen kulttuuria tai sen symboleja osana tietyn matkailuattraktion markkinointia. Tällä tavalla voivat toimia paitsi itsenäiset matkailuyritykset, myös matkanjärjestäjät tai suuret matkailuorganisaatiot. Tämä saattaa pahimmassa tapauksessa johtaa vahingollisten ja vääränlaisten mielikuvien luomiseen kulttuurista ja sen edustajista. (Timothy 2011, 429–432.)

3.4 Saamelaiskulttuurin käyttö Lapin matkailussa

Saamelaiskulttuurin hyödyntäminen Lapin matkailun vetovoimatekijänä on herättänyt paljon keskustelua ja ristiriitaisia näkemyksiä. Erityisesti mielipiteiden vaihto on liittynyt saamenpuvun käyttöön, jäljitelyihin saamenkäsitöihin ja saamelaiskulttuurin harhaanjohtavaan tai jopa virheelliseen esittämistapaan. (Lapin liitto 2015, 24–25.) Lapin matkailustrategiassa vuosille 2015–2018 (Lapin liitto 2015, 24–25) on ohjeistettu, että saamelaiskulttuurin liittäminen matkailuun tulisi

tapahtua eettisellä ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla, sekä mahdollisuuksien niin suodessa yhteistyössä saamelaiden kanssa. Tärkeintä on matkailupalvelujen perustuminen aitouteen. Lisäksi toiveena on, että palveluntarjoajat olisivat tietoisia saamelaiskulttuurista ja saamen kielistä. (Lapin liitto 2015, 24–25)

Lapin matkailustrategian esittämän ohjeistuksen kaltaisia viitekehyksiä saamelaiskulttuurin eettisestä käytöstä osana matkailuelinkeinoja on jo tehty. Toistaiseksi perustavanlaatuinen ja yksityiskohtainen ohjeistus kulttuurin käytöstä palveluelinkeinoissa ja tuotteistamisessa kuitenkin puuttuu. Vuoden 2016 lopulla viestintätoimisto House of Lapland julkaisi yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa kuvaohjeistuksen saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin esittämisen periaatteista (Markkinointi & Mainonta 2016). Otsikostaan huolimatta ohjeistus keskittyi lähinnä käsittelemään saamenpuvun käyttöä markkinoinnissa. Lisäksi se sisälsi opastuksen saamelaisia ja saamelaisuutta esitteleviin ja markkinoiviin kuviin. Esitteen kulmakivenä olivat kansainvälisen kauppakamarin laatimat markkinointisäännöt. Niiden mukaan saamelaisuutta esiin tuovien kuvien ja muun materiaalin on oltava hyvän tavan ja lain mukaista, rehellistä ja totuudenmukaista. (House of Lapland 2016.)

Lapin matkailu tarjoaa saamelaisille mahdollisuuden ylläpitää ja esitellä omaa kulttuuriaan. Lisäksi saamelaiskulttuurin säilyttäminen elinvoimaisena ja sen oikeaoppinen esittäminen tukevat kehittyvää Lapin matkailua. Molempapuoleinen eettinen ja ymmärtäväinen hyödyn hankinta edellyttää kuitenkin vielä keskinäisen yhteistyön ja tiedon lisäämistä (Lapin liitto 2015, 25). Vielä tänäkin päivänä saamelaiskulttuurin käyttö on matkailusektorilla valitettavan usein vanhanaikaista tai virheellisellä. (Nuorgam 2012, 345.) Tavallisesti saamelaisia esitellään matkailijoille alkukantaisena ja mystisenä kansana, joka liitetään vahvasti shamaaneihin ja joulupukkiin. Tällaisen toiminnan kautta kuluttajalle välittyy helposti virheellinen ja harhaanjohtava käsitys saamelaisista ja heidän edustamastaan kulttuurista. (Nuorgam 2012, 345.) Vahingollisen markkinoinnin tuoreimpia ilmiöitä oli Suomen turismia edistävän ja matkailun valtakunnallisena asiantuntijatahona toimivan Visit Finlandin syksyllä 2015 julkaisema, Lappia markkinoiva video. Valtion rahoittamalla mainosvideolla epäaitoihin saamenpukuihin sonnustautuneet nokikasvoiset näyttelijät tanssivat villisti kodan sisällä palavan nuotion ympärillä. (Aikio, Aikio, Alajärvi & Länsman 2016.)

Saamelaisia käsitöitä hyödynnetään Suomen Lapissa monella tavalla. Esillä on ulkopuolisten tekemää "saamenkäsityötä", pukujen ja käsityömallien jäljittelyä sekä edellä mainittujen käyttämistä matkailupalvelujen tuottamisessa ja mainonnassa. Usein kuluttajalle voi jäädä epäselväksi, onko tuote todella saamelaisen valmistama tai ovatko tuotetta tai palvelua myyvät, markkinoivat ja edustavat henkilöt saamelaisia. Lisäksi saamelaisen käsityön ulkopuolisella hyödyntämisellä on monia kokonaisvaltaisesti epäedullisia vaikutuksia saamelaiskulttuuriin. Tällaisia ovat esimerkiksi saamelaisen käsityön arvostuksen heikkeneminen, tuotteiden alkuperän harhaanjohtavuus, haitta Sámi Duodji -tavaramerkille ja ennen kaikkea taloudellisen hyödyn ohjaaminen muille kuin saamelaisille. Ulkopuolisten toimijoiden kyseenalainen toiminta vaikuttaa myös saamelaisten kulttuuri-identiteettiin ja omaan subjektiiviseen minäkuvaan. (Nuorgam 2012, 345–346.)

Aittoa saamenkäsityötä on kuitenkin haastavaa saada myyntiin massatuotantona valmistettujen, saamenkäsityötä muistutavien matkamuuistojen tilalle tai niiden rinnalle. Yksi keskeisimmistä käytännön ongelmista on verotus. Taidekäsityön tekijä on rinnastettu teollista toimintaa harjoittavaan yrittäjään, minkä takia hänen on maksettava töistään liikevaihtoveroa, jota ei peritä esimerkiksi kuvataiteilijoilta. Vero on pitänyt saamelaisen käsityön hinnan niin korkealla, että sen tuotanto ja myynti pysyvät varsin vähäisinä. Tämä aiheuttaa sen, että massatuotantona muualla kuin saamelaisalueella valmistetut alkuperäistä käsityöperinnettä matkivat matkamuuistot käyvät kaupaksi aitoja käsitöitä paremmin. (Lehtola 2015, 184.)

4 TUTKIMUSMENETELMÄT JA TAVOITE

4.1 Laadullinen tutkimus

Lapin matkailun ekspansiivinen kasvu on luonut lukuisia tuote- ja palvelutyyppejä, joissa saamelaiskulttuuria on käytetty suoraan tai välillisesti. Opinnäytetyömme tavoitteena oli löytää Lapin matkailusektorilta saamelaisten mielestä heidän kulttuuriaan jollain tavalla koskettavia, mutta ongelmallisia elementtejä. Samalla pyrimme etsimään ja esittämään syitä ongelmallisuuden tuntemuksiin teemahaastattelujen ja laadukkaiden kirjalähteiden pohjalta. Teemahaastattelut toteutimme kevättalvella 2017 Suomen saamelaisalueella. Pidimme saamelaisten matkailuyrittäjien haastattelua tärkeänä ja oleellisena opinnäytetyömme kannalta, sillä haastateltavat ovat sekä kulttuurinsa, että elinkeinonsa asiantuntijoita. Lopulta loimme teemahaastattelujen pohjalta työmme kehittämistuotokseen aiheeseen liittyvän informatiivisen esitteen.

Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus tähtää ”Mistä tässä on kyse?” -peruskysymyksen vastaukseen. Kyseinen tutkimusmuoto pyrkii ymmärtämään valittua ilmiötä, selittämään sen koostumusta, tekijöitä ja niiden välisiä suhteita. Ymmärryksestä syntyy teoria eli yleistys valitusta ilmiöstä. (Kananen 2014, 24.) Monet laadullisten tutkimusten tutkimuskohteista ovat abstrakteja, ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyneitä, aikaan ja paikkaan sidottuja ilmiöitä. Tästä syystä laadullisessa tutkimuksessa on olennaista kuunnella useampaa tahoja ja sitä kautta huomioida tutkittavan ilmiön moninaisuus. (Juuti & Puusa 2011a, 31.) Vaikka ilmiöstä pyritään rakentamaan kattava teoria, on laadullisessa tutkimuksessa keskityttävä tarkastelemaan jokaista tutkimukseen valittua tapausta yksilöllisestä, subjektiivisesta näkökulmasta (Juuti & Puusa 2011b, 47).

Ihminen on aina laadullisen tutkimuksen keskiössä, sekä tutkimuskohteena että tutkimuksen tekijänä. Laadullisessa tutkimuksessa selvitetään tavallisesti ihmisten ajatuksia, tunteja, käsityksiä ja tulkintoja eri asioista. Yleensä kyseiset seikat ovat muodostuneet tutkittavan subjektiivisten kokemusten kautta. Tällaisten kokemusten ymmärtäminen edellyttää yhteyttä tutkittavan ja tutkijan välillä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan on onnistuttava eläytymään tutkimus-

kohteeseensa ja ymmärtämään sitä. (Juuti & Puusa 2011b, 52) Kyseinen piirre muodostaa myös laadullisen tutkimuksen suurimman haasteen, sillä tutkija saattaa toisinaan sen seurauksena pyrkiä vaikuttamaan tutkimuksen lopputulokseen tahallisesti tai tahattomasti (Kananen 2014, 25).

Laadulliseen tutkimukseen valitaan harkiten pieni määrä tutkittavia tapauksia. Tavallisesti nämä ovat ihmisiä, jotka tietävät ilmiöstä mahdollisimman paljon, joilla on kokemusta asiasta tai jotka edustavat tiettyä ryhmää, joka on tutkimuksen tarkoituksen kannalta oleellinen. Tutkittavien tapausten määrä riippuu aina tutkimuksen tarkoituksesta ja tavoitteista. Määrää tärkeämpi asia on tutkijan kyky tulkita valitsemiaan tapauksia ja tehdä niistä käsitteellisiä yleistyksiä. (Juuti & Puusa 2011b, 55.)

Etsiessämme potentiaalisia haastateltavia saamelaisalueen saamelaisista matkailuyrittäjistä pyrimme suosimaan toimijoita, jotka olivat joko olleet esillä mediassa tai joiden toiminta oli oman kotipaikkakuntansa mittapuulla selkeästi erottuvaa. Saimme vinkkejä sopivista haastateltavista myös toimeksiantajaltamme sekä saamelaisalueen kuntien turisti-infoista.

Haastateltavia etsiessä meille oli tärkeää saada edustetuksi yrittäjiä koko saamelaisalueelta. Kevättalven 2017 aikana kiersimme Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän Vuotsossa. Haastateltavamme edustivat koko matkailuelinkeinon laajaa kenttää – mukana oli ohjelmapalvelu-, majoitus-, käsityö-, matkamuisto- ja museoyrittäjiä tai näitä prosesseja yhdistäneitä yrityksiä. Koemme haastateltavien sijainnin laaja-alaisuuden auttaneen meitä monipuolisten ja näkökulmarikkaiden tutkimustulosten saamisessa ja tulkinnessa.

4.2 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on yksi tavallisimmista laadullisen tutkimuksen tiedonkeruumenetelmistä. Sitä käytetään, kun tutkittavaa ilmiötä ei vielä täysin tunneta ja siitä halutaan saada kattava ymmärrys. Teemahaastattelun tekeminen edellyttää tutkijan ja tutkittavan kasvokkain tapahtuvaa vuorovaikutusta. Tämä tarkoittaa sitä, ettei haastattelua voi tehdä esimerkiksi sähköpostin välityksellä. Haastattelumuotoa kutsutaan teemahaastatteluksi, sillä valittu tema muodostaa ai-

heen tai ilmiön, josta haastattelussa keskustellaan. (Kananen 2014, 91.) Valittujen teemojen tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman paljon sellaista materiaalia, jota on myöhemmin mahdollista tulkita teorian avustamana (Puusa 2011, 83).

Teemahaastattelulle on ominaista, että osa haastattelun rakenteesta on päätetty ennalta. Tämän avulla tutkija kykenee ohjaamaan haastattelua, mutta hän ei tarkoituksenmukaisesti hallitse tilannetta kokonaan. (Puusa 2011, 81.) Tavallisesti tämä ilmenee valmiina listana kysymyksiä, joiden esittämisjärjestys on teemahaastattelussa vapaamuotoinen. Kysymysten laatiminen edellyttää jo jonkinlaista ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Teemahaastattelun ydin on teemahaastattelurunko. Toisinaan haastattelutilanteissa on tarpeen tehdä myös runkoon liittyviä tarkentavia ja täydentäviä kysymyksiä. Teemahaastattelu etenee tavallisesti helposta kysymyksestä yksityiskohtaisempiin ja tarkentavampiin tiedusteluihin. (Kananen 2014, 92–93.)

Tätä opinnäytetyötä varten rakennettiin 12 kysymystä sisältävä teemahaastattelurunko (Liite 2.). Perinteistä, vapaampaa mallia edustavien kysymysten lisäksi sisällytimme haastattelurunkoon myös yhden kvantitatiivista tutkimusta sivuvan kysymysmallin (Liite 2, kysymys 4). Kyseisessä kysymyksessä hyödynsimme Likertin asteikkoa asennemittauksen välineenä (Vehkalahti 2008, 35). Koska olimme jo keräämämme tietoperustan ansiosta jonkin verran selvillä eettisesti ongelmallisesta saamelaiskulttuurin käytöstä, koimme mieluisaksi muotoilla kyseisen kysymyksen sitä kuvastavaksi. Viisiportaisen asteikon avulla saimme viitteitä ongelmallisiksi koettujen elementtien painoarvosta. Tämä puolestaan tuki meitä esitteen sisällön suunnittelussa.

Teemahaastattelut nauhoitetaan, sillä muistiinpanojen kirjoittaminen itse haastattelutilanteessa saattaa rikkoa aidon vuorovaikutustilanteen. Samalla huomio haastateltavan kertomasta saattaa herpaantua. Muistiinpanojen kirjoittaminen voi häiritä myös itse haastateltavaa, sillä hän saattaa keskittyä pohtimaan milloin ja mitä haastattelijä kirjaa ylös. Haastattelutilanne etenee aina haastateltavan ehdoilla. Haastattelijä ei saa ohjailla haastateltavan vastauksia, mutta hän voi hienovaraisesti pyrkiä vaikuttamaan keskustelun kulkuun. Sanojen asettaminen haastateltavan suuhun tai oikean vastauksen johdattelu on teema-

haastattelussa kiellettyä. Jopa vastausten kannustava kommentointi itse haastattelutilanteessa voi olla tutkimuksen kannalta haitallista. Kyseinen toimintatapa voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että haastateltava yrittää miellyttää haastattelijaa vastauksillaan tahallisesti tai tahattomasti. (Kananen 2014, 99–100.)

Lopuksi teemahaastattelut siirretään ääninauhalta kirjalliseen muotoon, eli ne litteroidaan. Tämä auttaa jäsentämään haastattelujen sisältöä ja ryhmittelemään vastauksia. Kaikkea nauhalla olevaa materiaalia ei tavallisesti litteroida, sillä kyseessä on hidas työvaihe. Tavallisesti teemahaastattelun vastaukset litteroidaan joko sanatarkasti, yleiskielisesti tai propositiotasolla. Sanatarkasti litteroidessa jopa pienimmätkin äännähdykset kirjataan ylös. Yleiskielisessä litteroinnissa murre- ja puhekielen ilmaisut on poistettu. Propositiotason litteroinnissa ainoastaan havainnon ydinsisältö on kirjattu talteen. (Kananen 2014, 116–117.) Tässä opinnäytetyössä litterointi sijoittuu yleiskielisen ja propositiotason litteroinnin välimaastoon. Aluksi kaikki haastattelut raakalitteroitiin, minkä jälkeen niistä poimittiin vastaukset teemahaastattelurungossa esiintyviin kysymyksiin.

5 AINEISTON ANALYSOINTI JA TULOKSET

5.1 Haastatteluvastausten koodaus ja luokittelu

Hankitun haastatteluaineiston läpikäynnissä koodaaminen on tärkeä vaihe, sillä se auttaa jäsentämään litteroitua materiaalia. Koodaamisen ideana on poimia valituista lauseista niiden asiasisältö. Tälle asiasisällölle annetaan sitä kuvastava termi eli koodi. Koodauksen jälkeen asiasisältöjä ryhmitellään, jotta aineisto tiivistyisi ja selkiytyisi. Tässä luokitteluvaiheessa samaa asiaa tarkoittavat koodit yhdistetään laajempaa merkitystä kantavan yleiskoodin eli kategorian alle. Tämä auttaa havaitsemaan ilmiöön liittyvät, aineiston kautta esiin nousseet keskeiset teemat. (Kananen 2014, 119–120.)

Aloitimme koodauksen läpikäymällä haastatteluvastauksia kysymyskohtaisesti. Teemahaastattelurunkoa tutkiessamme huomasimme, että tietyt laatimamme haastattelukysymykset eivät tukeneet meitä asettamamme tavoitteen saavuttamisessa (Liite 1). Nämä kysymykset käsittelivät keskeisesti saamelaisuuden esille tuontia haastateltavien omissa yrityksissä. Sen sijaan keskityimme kysymyksiin, jotka käsittelivät saamelaiskulttuurin käyttöä matkailusektorilla ja sen etiikkaa sekä saamelaisten suhtautumista Lapin matkailuun. Taulukoimme valitsemamme lauseet ja niitä koskevat koodit ja kategoriat. Kiteytimme jottaikin lauseita selkeämmiksi taulukkoa varten, mutta pidimme huolen, ettei niiden perussisältö tai merkitys muuttunut.

5.1.1 Saamelaiskulttuurin käyttöoikeus

Aluksi pyrimme selvittämään, missä määrin ei-saamelainen matkailuyrittäjä saa sisällyttää saamelaisuutta osaksi yritystoimintaansa. Suurin osa haastateltavista piti ei-saamelaisen matkailuyrittäjän saamelaiskulttuurin käyttöä osana yritystoimintaa jossain määrin hyväksyttävänä (Taulukko 1). Ehtona tälle oli kuitenkin tieto ja ymmärrys saamelaiskulttuurista. Vastauksissa ilmeni myös passiivista sallimista – kaksi haastateltavista koki, etteivät he voi henkilökohtaisesti estää muita yrittäjiä toimimasta haluamallaan tavalla. Yksi haastateltava ilmaisi sallivuutensa suoraan. Lisäksi kohtasimme kaksi selkeästi kielteistä vastausta, joi-

den mukaan ei-saamelainen yrittäjä ei saisi sisällyttää saamelaiskulttuuria toimintaansa missään muodossa.

Taulukko 1. ”Saako ei-saamelainen matkailuyrittäjä käyttää saamelaisuutta osana yritystoimintaansa” -kysymyksen haastatteluvastausten koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Saako ei-saamelainen matkailuyrittäjä käyttää saamelaisuutta osana yritystoimintaansa?		
En voi kieltää ketään.	EI ESTÄ	EI OTA SELVÄÄ KANTAA
En voi sanoa toiselle yrittäjälle, että joku hänen tekemänsä asia on väärin.	EI ESTÄ	EI OTA SELVÄÄ KANTAA
Ei millään tavalla.	EI SAA	EI SALLI
Saamelaiskulttuuria saa tuoda esille, jos sen tekee oikein ja aidosti.	EDELLYTTÄÄ TIETOA	SALLII JOS-SAIN MÄÄRIN
Mikäli toiminta säilyy hyvän maun rajoissa ja yrittäjä selkeästi tietää kulttuurista, voi saamelaisuutta sisällyttää jossain määrin toimintaan.	EDELLYTTÄÄ TIETOA	SALLII JOS-SAIN MÄÄRIN
Jos suomalainen yrittäjä haluaa toimia tällä tavalla, hänellä täytyy olla riittävästi tietoa kulttuurista.	EDELLYTTÄÄ TIETOA	SALLII JOS-SAIN MÄÄRIN
Ei-saamelainen ei mielellään saisi sisällyttää saamelaisuutta toimintaansa.	EI SAA	EI SALLI
Ei-saamelainen matkailuyrittäjä saa minun puolestani sisällyttää saamelaista kulttuuria tai symboleja yritystoimintaansa.	EI ESTÄ	SALLII KÄYTÖN

Yritimme hahmottaa kulttuurin käytön sallivuuden rajapintaa pyytämällä haasteltavia kertomaan, milloin ja missä tilanteissa kulttuurin käyttö ei ole enää hyvän tavan mukaista. Kaikista vastauksista nousi jollain tapaa esille autenttisuus

(Taulukko 2). Saamelaisuuden esille tuominen koettiin etnisenä etuoikeutena, joka konkretisoitui muun muassa silloin, kun haluttiin vertailla suomalaisen ja saamelaisen ohjelmapalveluyrittäjän hyvän tavan mukaista palvelumuotoilua. Lisäksi haastatteluvastauksissa ilmeni toive oikeanlaisen tiedon levittämisestä.

Taulukko 2. ”Missä menee hyvän maun raja saamelaiskulttuurin sisällyttämisessä ei-saamelaisen matkailuyrittäjän toimintaan?” -kysymyksen haastatteluvastausten koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Missä menee hyvän maun raja saamelaiskulttuurin sisällyttämisessä ei-saamelaisen matkailuyrittäjän toimintaan?		
Ainakaan kukaan ulkopuolinen ei saisi esittää saamelaista.	ETNISYYS	AUTENTTISUUS
Suomalainen yrittäjä ei voi tuoda saamelaisuutta esiin eettisesti hyväksyttävällä tavalla esimerkiksi meidän yritystoimintamme tavoin.	PALVELUMUOTOILU	AUTENTTISUUS
Ei-saamelainen matkailuyrittäjä voi kertoa saamelaisten olemassaolosta.	TIEDON LEVITTÄMINEN	AUTENTTISUUS
Yrityksen tulisi pitää huoli, että saamelaisuutta tuodaan asiakkaille esille oikealla tavalla.	TIEDON LEVITTÄMINEN	AUTENTTISUUS
Tärkeintä on, ettei saa sanoa olevansa saamelainen, jos ei sitä ole.	ETNISYYS	AUTENTTISUUS

Koska saamelaiskulttuurin käyttö oli keräämämme tietoperustan ja omakohtaisten kokemustemme perusteella Lapin matkailusektorilla vaihtelevaa vastuullisuuden ja eettisyyden näkökulmasta, halusimme selvittää, miten saamelaiset suhtautuvat matkailuun. Samalla pyrimme ratkaisemaan, kokevatko saamelaiset matkailuyrittäjät matkailuelinkeinon uhkana vai mahdollisuutena kulttuurilleen. Tämä auttoi meitä ymmärtämään, millaisia seurauksia ei-saamelaisten

yrittäjien saamelaisuutta hyödyntävillä palvelu- ja tuotemuotoilulla on ollut saamelastaisten asenteisiin matkailua kohtaan.

Kaikista haastatteluvastauksista kävi ilmi, että suhtautuminen matkailuelinkeinon on joko kriittistä tai negatiivista (Taulukko 3). Asenneilmapiiri kuvastaa lähinnä epäluuloa ja skeptisyyttä.

5.1.2 Saamelaisten suhtautuminen Lapin matkailuun

Taulukko 3. ”Millainen suhtautuminen saamelaisilla on mielestäsi Lapin matkailuun ja saamelaiskulttuurin osallistamiseen osaksi sitä?” –kysymyksen haastatteluvastausten koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Millainen suhtautuminen saamelaisilla on mielestäsi Lapin matkailuun ja saamelaiskulttuurin osallistamiseen osaksi sitä?		
Mielestäni kriittinen.	SKEPTISYYS	KRIITTISYYS
Saamelaiset suhtautuvat mielestäni asiaan hieman epäluuloisesti.	EPÄLUULO	KRIITTISYYS
Luulen, että moni saamelainen suhtautuu siihen negatiivisesti.	KIELTEISYYS	NEGATIIVISUUS
Yleisessä suhtautumisessa on korjaamisen varaa.	EPÄLUULO	KRIITTISYYS
Saamelaisuutta voidaan käyttää matkailun suhteen negatiivisessa mielessä lyömäaseena.	HYVÄKSIKÄYTTÖ	NEGATIIVISUUS

Mielipiteet matkailusta uhkana ja mahdollisuutena eivät vielä tässä vaiheessa olleet kovin selkeitä, vaan ne olivat pitkälti riippuvaisia saamelaisalueelle kohdistuvan turismin tulevista kehityssuunnista (Taulukko 4). Haastatteluvastauksista kuvastui selkeästi matkailijavolyymien hallitsemattoman kasvun pelko, joka muuttaisi turismin uhaksi saamelaiskulttuurille. Toisaalta matkailun katsottiin myös lisäävän uusia yrityksiä ja työpaikkoja, mikä nähtiin positiivisena asiana

kulttuurin säilymisen kannalta. Kaksi vastaajista näki matkailun jo nyt mahdollisuutena saamelaiskulttuurille.

Taulukko 4. ”Koetko matkailun uhkana vai mahdollisuutena saamelaiskulttuurille?” –kysymyksen haastatteluvastausten koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Koetko matkailun uhkana vai mahdollisuutena saamelaiskulttuurille?		
Jos massamatkailu kasvaa, muodostuu siitä uhka saamelaiskulttuurille ja luonnolle. Toisaalta saamelaisten tarjotessa matkailualan palveluita, muodostuu uusia yrityksiä ja työpaikkoja.	TURISMIN KEHITYS	KAHTIAJAKOISUUS
Olen skeptinen, millaisia vaikutuksia matkailulla on saamelaiskulttuurille.	EPÄLUULO	KAHTIAJAKOISUUS
Matkailu ei ole minusta uhka tälle alueelle tai kulttuurille.	POSITIIVISUUS	MAHDOLLISUUS
Matkailu on enemmän mahdollisuus kuin uhka.	POSITIIVISUUS	MAHDOLLISUUS
Matkailu voi uhata kulttuuria, jos se turistimäärät ovat massiivisia. Toisaalta se voi myös tuoda alueen yrittäjille rahaa ja luoda lisää työpaikkoja.	TURISMIN KEHITYS	KAHTIAJAKOISUUS
Matkailu on pääosin mahdollisuus. Huono juttu siitä tulee, jos yrittäjät eivät ota huomioon kulttuurin säilyttämistä autenttisenä.	TURISMIN KEHITYS	KAHTIAJAKOISUUS
Riippuu, miten saamelaisuutta tuodaan tulevaisuudessa matkailun kautta esille.	TURISMIN KEHITYS	KAHTIAJAKOISUUS

5.1.3 Saamelaiskulttuurin käytön epäkohtia matkailualalla

Seuraavaksi tarkastelimme teemahaastattelurungon kysymystä 4, johon olimme soveltaneet Likertin asteikkoa. Haastateltavia pyydettiin vastaamaan kuuteen tietoperustan pohjalta rakennettuun väittämään viisiportaisen numeroasteikon avulla. Puolikkaita numeroita sisältävät vastaukset pyöristettiin ylöspäin. Koska kysymyksenasettelu oli kvantitatiivinen, emme käyttäneet sen purkamisen apuna koodausta tai kategorisointia. Pienestä aineistomäärästä johtuen muodostimme päätelmämme tekemäämme taulukkoa tutkimalla ja tulkitsemalla (Taulukko 5).

Taulukko 5. Tietoperustan pohjalta rakennetut väittämät ja haastatteluvastausten perusteella täydennetty viisiportainen tunnetila-asteikko

VÄITTÄMÄ	1 ei herätä lainkaan tunteita	2 ei herätä juurikaan tunteita	3 herättää jonkin verran tunteita	4 herättää selvästi tunteita	5 herättää voimakkaita tunteita
Suomalainen matkailuyrittäjä pukee ylleen feikkilapinpuvun ohjelmapalvelun ajaksi.			3	1	4
Shamaaniksi pukeutunut ohjelmapalveluyrittäjä antaa asiakkailleen Lapin kasteen.	1			1	6
Matkamuistomyymälä tai muu vastaava myy Aasiassa valmistettuja saametuotteita.	1		1	1	5
Saamelainen ohjelmapalveluyrityksen työntekijä pitää yllään feikkilapinpukua.	1			2	5
Saamelaisuutta markkinoidaan ulkomaille villinä ja kehittymättömänä alkuperäiskansan kulttuurina.			2	1	5
Suomalainen ohjelmapalveluyrittäjä esittää joikaavansa.	2		3	1	2

Kuudesta väittämästä viisi herätti haastateltavissa selvästi voimakkaita tunteita. Koska painopisteet olivat selkeästi havaittavissa, koimme päätelmämme tarpeeksi suuntaa antaviksi vastaajien pienestä lukumäärästä huolimatta. Eniten voimakkaita tunteita herätti väittämä Lapin kaste -ohjelmapalvelusta ja palvelun toteuttavasta shamaaninäyttelijästä. Harhaanjohtava markkinointi ja Aasiassa valmistetut saamenkäsityötä jäljittelevät matkamuistot keräsivät myös huomattavia tunnereaktioita. Saamelaisen ohjelmapalvelutyöntekijän feikkilapinpuvun käyttöä pidettiin negatiivisempänä ilmiönä kuin suomalaisen ohjelmapalveluyrittäjän sonnustautumista epäaitoon lapinpukuun. Vähiten voimakkaita tunnereaktioita herätti suomalaisyrittäjän joiun imitointi. Kaksi haastateltavista kertoi, ettei saamen kieltä opetelleen suomalaisen joikaaminen häiritsisi, mikäli hän todella osaisi asiansa. Halventava imitointi puolestaan nähtiin negatiivisena asiana.

Lähes jokainen väittämä herätti osassa vastaajista myös neutraalimpia tuntemuksia. Tästä huolimatta neutraali suhtautuminen oli voimakkaita tunteita huomattavasti vähäisempää. Merkillepantavaa on myös se, että suomalaisyrittäjän feikkilapinpukuun sonnustautuminen ja harhaanjohtava markkinointi eivät herättäneet kenessäkään vastaajassa neutraaleja tuntemuksia, vaan tunnereaktiot osuivat aina vähintään asteikon keskivaiheille.

Jotta emme perustaisi saamelaiskulttuurin käyttöä koskevia ongelmakohtia vain kirjalliseen tietopohjaan, halusimme selvittää, millaisia muita saamelaiskulttuuriin tai sen käyttöön liittyviä asioita haastateltavat kokivat ongelmallisiksi (Taulukko 6). Esille nousseita keskeisiä teemoja olivat muun muassa käsityön hinta ja perinnekulttuurin vaarantuminen. Kyseisiin kategorioihin liittyi muun muassa ajatuksia verotuksesta, hinnoittelusta, pyhyiden käsitteestä, käsityön osaajien puutteesta ja muuttoliikkeestä. Saamelaisuuden markkinointitapaa koskevissa koodeissa esiin nousivat harhaanjohtavuuden ja pintapuolisuuden käsitteet. Lisäksi ongelmakohtiksi ilmaistiin saamelaisiin matkailuyrittäjiin kohdistuvat ennakkoluulot ja epäkohtia korjaavan ohjeistuksen puute.

Taulukko 6. ”Tuleeko mieleenne vielä muita selkeitä epäkohtia, jotka ovat yleisesti esillä Lapin matkailussa saamelaiskulttuuria koskien?” -kysymyksen haastatteluvastausten koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Tuleeko mieleenne vielä muita selkeitä epäkohtia, jotka ovat yleisesti esillä Lapin matkailussa saamelaiskulttuuria koskien?		
Saamelaisryittäjiä vaivaa näkemykseni mukaan leima, jonka mukaan olemme osaamattomampia kuin muut matkailuryittäjät.	LEIMAAMINEN	ENNAKKOLUULOT
Käsityön korkea verotus on haaste.	VEROTUS	KÄSITYÖN HINTA
Markkinoille olisi kysyntää, mutta uusia myyjiä ei ole tarpeeksi.	OSAAJIEN PUUTE	PERINNEKULTTUURIN VAARANTUMINEN
Moni myös muuttaa etelään, jolloin taito ei jää kotiseudulle.	MUUTTO	PERINNEKULTTUURIN VAARANTUMINEN
Shamaaniuteen ja pyhyyteen liittyvät asiat ovat sellaisia, joiden kanssa ei mielestäni tulisi leikkiä.	PYHYIDEN KÄSITE	PERINNEKULTTUURIN VAARANTUMINEN
Saamelaiskulttuurin markkinointi Lapin matkailussa on yliampuvaa ja harhaanjohtavaa.	HARHAANJOHTAVUUS	MARKKINOINTITAPA
Koko Lappia yritetään myydä saamelaisuudella.	HARHAANJOHTAVUUS	MARKKINOINTITAPA
Saamelaisia on kritisoitava siitä, ettei ohjeistusta saamelaiskulttuurin käytöstä matkailuelinkeinojen osana ole jo tehty.	SAAMELAISTEN OMA AKTIIVISUUS	OHJEISTUKSEN PUUTE
Laadukas saamenkäsityö on hintansa väärä, mutta kaikilla matkailijoilla ei ole niihin varaa.	HINNOITTELU	KÄSITYÖN HINTA
Turistit saavat saamelaisuudesta usein vain pintapuolista tietoa.	PINTAPUOLISUUS	MARKKINOINTITAPA
Visit Finlandin markkinointistrategia.	HARHAANJOHTAVUUS	MARKKINOINTITAPA
Kiinalaiset käsityökopiot vaarantavat aidon saamelaiskäsityön säilymisen.	KÄSITYÖKOPIOT	PERINNEKULTTUURIN VAARANTUMINEN

5.1.4 Saamelaiskulttuurin vastuullinen ja kestävä käyttö

Lapin matkailustrategiassa (Lapin liitto 2015, 24–25) on ohjeistettu, että saamelaiskulttuuria tulisi käyttää matkailusektorilla eettisesti ja sosiaalisesti kestävästi. Tästä syystä halusimme tietää, millaista eettinen ja vastuullinen saamelaiskulttuurin käyttö osana matkailuelinkeinoja on saamelaisyrittäjien näkökulmasta. Vastausten lopullisiksi kategorioiksi muotoutuivat autenttisuus, tieto, ympäristön kantokyvyn ymmärtäminen ja kohteliaisuus (Taulukko 7). Erityisesti nämä kategoriat muodostuivat luonnollisuuden, kulttuurituntemuksen ja luonnon käsitteistä.

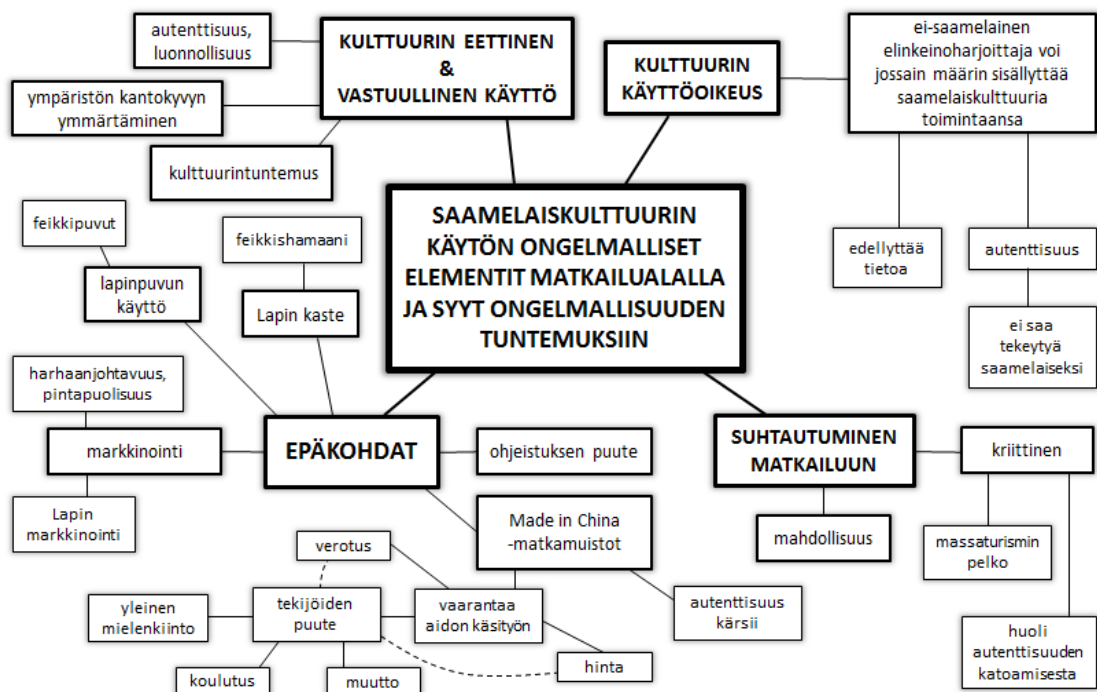
Taulukko 7. ”Millaista mielestänne on eettisesti kestävä ja vastuullinen saamelaiskulttuurin käyttö osana matkailuelinkeinoja?” -kysymyksen haastatteluvastauksen koodaus ja kategorisointi.

KYSYMYS	KOODI	KATEGORIA
Millaista mielestänne on eettisesti kestävä ja vastuullinen saamelaiskulttuurin käyttö osana matkailuelinkeinoja?		
Aitouden säilyttäminen on tärkeää.	AITOUS	AUTENTTISUUS
Luonnollista, ei aleta tekemällä tekemään tai keksimään jotain, mikä ei kuulu saamelaiskulttuuriin.	LUONNOLLISUUS	AUTENTTISUUS
Huomioidaan muiden elinkeinot.	MUIDEN HUOMIOINTI	KULTTUURINEN OMINAISUUS
Markkinoinnissa ei saa luvata liikoja.	MARKKINOINNIN AITOUS	AUTENTTISUUS
Kun turisteja viedään luontoon, täytyy ottaa huomioon ympäristön herkkyys.	LUONTO	EKOLOGINE KESTÄVYYS
Asiantuntemuksen täytyy olla kunnossa kulttuurin osalta.	KULTTUURITUNTEMUS	TIETO
Luonto ja ympäristö täytyy huomioida laaja-alaisesti. Myös matkailua on kehitettävä niiden ehdoilla.	LUONTO	EKOLOGINEN KESTÄVYYS
Saamelaisuuden totuudenmukainen markkinointi lisää eettisyyttä ja vastuullisuutta.	TOTUUDENMUKAISUUS	AUTENTTISUUS
Kulttuurituntemuksen kartuttaminen ja pedagoginen kasvatus ovat tärkeitä asioita.	KULTTUURITUNTEMUS	TIETO

5.2 Haastatteluvastausten yhdistäminen

Haastatteluaineistoa yhdistettäessä yritetään saada selville sen tuottama keskeinen viesti. Yhdistämisen apuna voidaan käyttää edellisessä työvaiheessa muodostettuja kategorioita. Monitahoisen tai suuren aineiston läpikäyminen ei tavallisesti onnistu lukemalla, sillä ihmisen hahmotuskyky ei riitä työstämään kerralla suuria aineistomääriä. Aineiston yhdistämisen apuna voidaan käyttää apuvälineenä miellekarttaa, eli mindmap -tekniikkaa. Miellekartan avulla kokonaisuuksien ja rakenteiden hahmottaminen helpottuu, jonka lisäksi sen avulla voidaan tuoda aineisto yksinkertaisesti ja havainnollistavasti esille. (Kananen 2014, 125, 127.)

Yhdistäessämme haastatteluvastauksia ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi, koimme järkeväksi käyttää miellekarttaa ajatustemme jäsentämisen apuna (Kuvio 4). Miellekartassa hyödynsimme keskeisesti koodaus- ja kategoriointivaiheessa esiin nousseita termejä. Kuvion tuomasta selkeydestä oli hyötyä myös kirjallisen yhteenvedon tuottamisessa.

Kuvio 4. Haastatteluvastauksista muodostettu miellekartta.

Saamelaiskulttuurin käytön lähtökohtana on oikeus kulttuuriin. Ei-saamelainen elinkeinonharjoittaja sisällyttää saamelaiskulttuuria toimintaansa hyvän tavan mukaisesti silloin, kun hän on ottanut perusteellisesti selvää saamelaiskulttuurista. Ei-saamelaisen elinkeinonharjoittajan on myös tärkeää muistaa autenttisuus tuote- ja palvelumuotoilussaan, sillä hän ei voi hyvän tavan mukaisesti myydä ja markkinoida jotain sellaista, mikä ei ole aitoa tai vastaa annettua kuvausta (Kuluttajansuojalaki 38/1978 2:6 §). Esimerkiksi saamelaiseksi tekeytyminen levittää pahimmassa tapauksessa kulttuurista väärää tietoa ja aikaansaa harhaanjohtavia mielleyhtymiä.

Haastatteluvastausten perusteella suhtautuminen matkailuun oli kriittistä tai negatiivista. Eniten huolta vastaajissa herätti massaturismi, joka nähtiin uhkana paitsi kulttuurille myös ympäristölle. Lisäksi pohdinnat autenttisuuden katoamisesta kulttuurin väärinkäytön yhteydessä nousivat esiin negatiivisessa valossa. Matkailuun kohdistui kuitenkin myös positiivisia näkökulmia. Ala nähtiin mahdollisuutena saamelaiskulttuurille, sillä usea yrittäjä katsoi matkailun aikaansaavan uusia yrityksiä ja työpaikkoja saamelaisalueella. Useiden vastausten perusteella saattoi päätellä, että Lapin matkailun kehityskaari tulee lopulta määrittämään, miten saamelaiset suhtautuvat matkailuun tulevaisuudessa. Vastausten perusteella koimme, että saamelaiskulttuurista tulisi levittää matkailusektorilla lisää kattavaa ja totuudenmukaista tietoa, jotta loukkaavien tai eettisesti kyseenalaisten saamelaiselementtien käyttö vähenisi. Samalla myös saamelaisten kriittinen suhtautuminen matkailuun voisi muuttua hiljalleen positiivisemmaksi.

Keskeisimpinä saamelaisia koskevat Lapin matkailun epäkohtina nähtiin erityisesti saamelaiskulttuurin harhaanjohtava markkinointi, Aasiassa valmistetut matkamaukut sekä käsityökopiot, Lapin kaste -ohjelmajärjestelmä, lapinpuvun virheellinen käyttö ja kattavan, saamelaiskulttuurin käytön etikettiohjeistuksen puuttuminen.

Markkinoinnin osalta tunteita herätti muun muassa koko Lapin myyminen saamelaisuudella. Itse saamelaiskulttuurin kokonaisvaltainen markkinointi puolestaan nähtiin useassa tapauksessa harhaanjohtavana ja liian pintapuolisena. Lapin kaste -ohjelmajärjestelmän miellettiin luovan väärää kuvaa saamelaisista ja saamelaiskulttuurista. Tuntemuksiin liittyi huoli autenttisuuden ja perinnetietou-

den katoamisesta. Eräs haastateltava koki valeshamaanin jopa saamelaiskulttuurin etniseen hengellisyyteen kohdistuvana loukkauksena.

Aasiassa valmistetut matkamuiistot ja käsityökopiot herättivät haastateltavissa kaikista monipuolisinta keskustelua ja kommentointia. Sarjatuotantona valmistettujen matkamuiistojen koettiin vaarantavan autenttisten saamenkäsitöiden säilymisen ja vähentävän aidon käsityön ostajia. Samalla esiin nousi huoli aitojen saamenkäsitöiden tekijöiden puutteesta; käsityökoulutuksen muuttuminen, etelään suuntautuva muuttoliike sekä yleisen mielenkiinnon väheneminen käsityöläisammattia kohtaan nähtiin haasteena alkuperäisen käsityön säilymiselle ja sen myynnin lisäämiselle. Myös verotus ja alkuperäisen saamenkäsityön hinnoittelu puhuttivat haastateltavia. Yleensä perinteisin menetelmin tehdyt saamenkäsityöt ovat aikaa vieviä valmistettavia, mistä johtuen niiden hinta on asetettava tehtyä työtä vastaavaksi. Tavallisesti tämä hinta on huomattavasti Aasiassa tuotettuja matkamuiistoja korkeampi, mikä puolestaan karsii aidon käsityön ostajia. Lisäksi käsityöntekijöiden korkeaksi mieltämä ja aidon käsityön sarjatuotantoon rinnastava veroprosentti ei eräiden haastateltavien mukaan kannusta saamelaisia perinteisten, uniikkien käsitöiden tekoon.

Ei-saamelaisen tahon lapinpuvun käyttö herätti useimmissa haastateltavissa paha mieltä. Puku nähtiin saamelaisyhteisölle tärkeäksi identiteettiä määrittäväksi symboliksi, johon väärin sonnustautuminen oli loukkaavaa tai herätti myötähäpeää. Joidenkin haastateltavien mielestä ei-saamelaisen pukeutuminen lapinpukuun olisi vielä jossain määrin hyväksyttävämpää, mikäli pukeutuja ymmärtäisi vaatteiden merkityksen saamelaisille, sen sisältämät sanattomat viestit ja osaisi pukeutua siihen oikein. Saamelaistaustaisen matkailualan työntekijän epäaitoon lapinpukuun sonnustautuminen herätti voimakkaita negatiivisia tunteita.

Haastatteluvastausten perusteella saamelaiskulttuuria voitaisiin käyttää matkailualalle eettisemmin ja vastuullisemmin parantamalla saamelaisuudesta jaettavan tiedon laatua ja määrää. Parempi kulttuurintuntemus muun muassa vähentäisi yleisimpiä harhaluuloja ja auttaisi ymmärtämään, miksi saamelaiset näkevät tietyt matkailualan toimintatavat loukkaavina. Esiin nousi myös ympäristönäkökulma. Luonto on saamelaisille tärkeä, joten sen herkkyyden ymmärtä-

minen kertoi haastateltavien mukaan vastuullisuudesta matkailualalla. Tärkein ja selkeimmin esille noussut teema oli autenttisuus. Rehellisen markkinoinnin ja alkuperäistä kulttuuria kunnioittavan palvelu- sekä tuotekehityksen katsottiin tukevan saamelaiskulttuurin säilymistä parhaalla mahdollisella tavalla. Autenttisuudesta huolehtiminen liittyy selkeästi myös ensimmäisenä mainittuun, realistisen tiedon levittämiseen.

5.3 Esite saamelaisuuden vastuullisesta käytöstä matkailualalla

Perinteisesti esite on viestinnän väline, jota hyödynnetään keskeisesti markkinoinnissa. Sen pääasiallisiin hyötyihin kuuluu kuitenkin myös esiteltävän yrityksen, palvelun, tuotteen tai asian profilointi. Tällä tarkoitetaan halutun tavoitettavan rakentamista, joka perustuu historiaan, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Profiloinnilla pyritään vaikuttamaan esitteen lukijan miellelyhtymiin pitkässä ajanjaksossa, ei vain lyhyellä tähtäimellä. (Seppälä 2010, 22.)

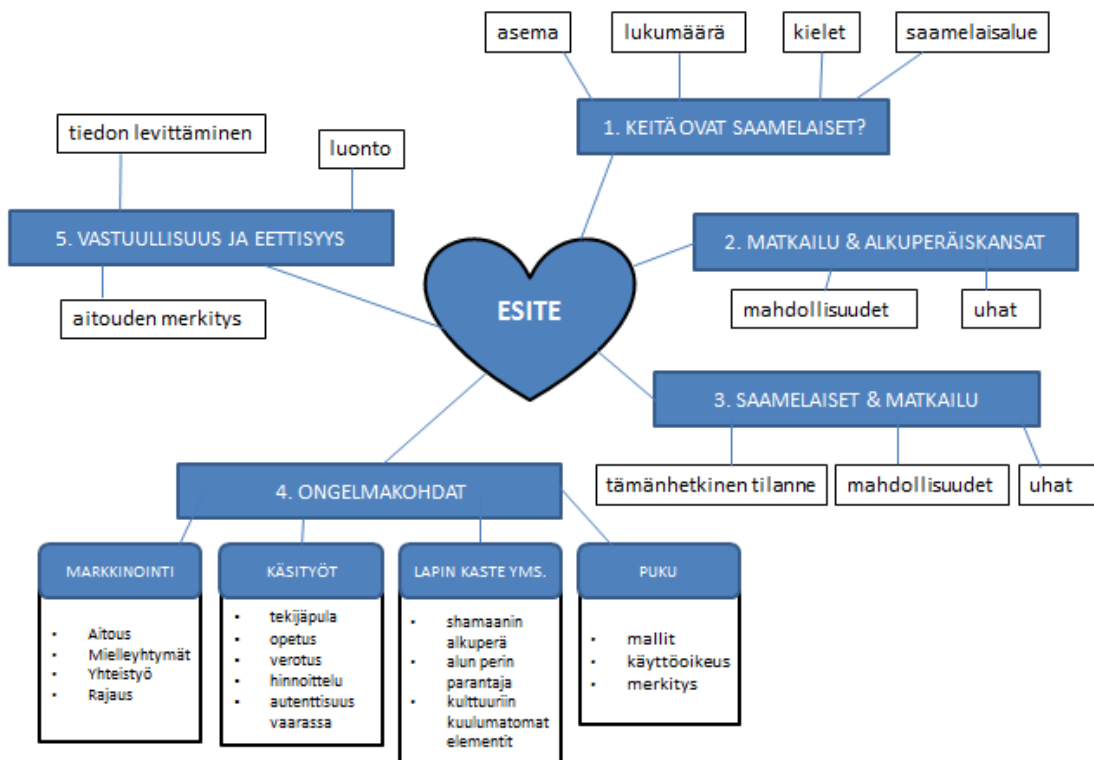
Työmme kehittämistuotoksena laadittu esite (Liite 3) saamelaiskulttuurin vastuullisesta käytöstä sai muotonsa opinnäytetyöhön keräämämme tietoperustan ja teemahaastatteluanalysoinnin pohjalta. Koska haastatteluvastausten analysointivaiheessa nousi keskeisesti esiin tiedon jakamisen tarve, päätimme toteuttaa esitteen informatiivisesta näkökulmasta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että sisällytimme esitteeseen mahdollisimman paljon kattavaa tietoa saamelaiskulttuurista. Samalla esitimme syitä siihen, miksi saamelaiskulttuurin virheellinen tai epäeettinen käyttö voi olla vahingollista saamelaiskulttuurille ja sen autenttisuudelle Lapin matkailulle sekä Lappiin saapuvien matkailijoiden aitouden kokemukselle. Lisäksi esitteessä on kerrottu matkailuelinkeinon vaikutuksesta alkuperäiskansoihin ja saamelaisiin yleisessä mittakaavassa.

Esitteen kohderyhmäksi valikoituivat erityisesti Lapin matkailualalla toimivat tahot, yrittäjät ja vaikuttajat, joiden perustieto saamelaisesta kulttuurista on vanhentunutta, vähäistä tai muuten hataralla pohjalla. Esite on hyödyllistä tehdä juuri tällaiselle kohderyhmälle, sillä oikeanlaisen informaation saaminen voi vastata esimerkiksi ristiriitaisia tunteita herättäviin kysymyksiin, oikaista aiemmin syntyneitä väärinkäsityksiä tai täydentää vielä vähäiseksi jäänyttä kulttuurintun-

temusta. Tiedon lisääntyessä ymmärrys kasvaa, jolloin resurssit kulttuurin vastuullisempaan ja kestävämpään käyttöön paranevat.

Esite on tehty helposti selattavassa paperisessa muodossa, mutta tulevaisuudessa vastaava informaatiota voitaisiin soveltaa myös digitaaliseen, sähköisesti jaettavaan muotoon. Paperiversiota voitaisiin jakaa esimerkiksi yrittäjille tai muille matkailualan tahoille suunnatuissa seminaareissa, kokouksissa tai tilaisuuksissa. Sen sijaan digitaalista esitettä voitaisiin kohdentaa täsmällisemmin suoraan yrityksiin ja matkailualan toimijoille.

Lähestyimme esitteen sisällön suunnittelua laatimalla siitä miellekartan (Kuvio 5), johon kokosimme haastatteluanalyysin pohjalta nousseita teemoja. Tämän jälkeen täydensimme sisältöä keräämämme tietoperustan pohjalta.

Kuvio 5: Miellekartta esitteestä.

Esite toteutettiin GIMP -kuvankäsittelyohjelmalla ja sen neljä mallikappaletta painettiin Lapin Kopiossa Rovaniemellä. Esitteen kuvat hankittiin Flickr.com kuvapalvelusta. Kaikki kuvat noudattavat niin kutsuttua avointa Creative Commons -lisenssiä. Tällä tarkoitetaan, että kuvia saa muokata ja kopioida sillä ehdolla, että kuvan alkuperäinen ottaja mainitaan selkeästi sen yhteydessä (Toik-

kanen 2017). Koska meillä kummallakaan ei ole aikaisempaa kokemusta esitteen konkreettisesta teosta, oli kyseinen työvaihe mutkikas ja lopputulokseltaan vielä melko karkea. Keskityimmekin siis olennaisesti esitteen sisältöön ulkoasun äärimmäisen hiomisen sijaan, sillä se palveli paremmin opinnäytetyöllemme asetettuja tavoitteita.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

6.1 Johtopäätökset

Saamelaiskulttuuria on tärkeää käyttää osana matkailua eettisesti kestäväällä ja vastuullisella tavalla, jotta kunnioitus vuosisatoja vanhoja perinteitä ja kulttuuria kohtaan säilyisi. Saamelaisuuteen jollain tapaa viittaavien matkailupalveluiden on tärkeää perustua aitouteen, sillä epäaitous vaarantaa autenttisen kulttuurin arvoa ja levittää väärää tietoa saamelaisuudesta. Aitouden prioriteetillä on myös mahdollista pyrkiä varmistamaan Lappiin saapuvien ja saamelaisuudesta kiinnostuneiden matkailijoiden kosketus todelliseen, alkuperäiseen kulttuuriin.

Valitettavasti aidon saamelaisuuden vaaliminen on toistaiseksi haaste Lapin matkailusektorille. Erityisesti asiaa vaikeuttaa saamelaisuuden epäaito tuotteistaminen, joka näkyy erityisesti Rovaniemellä ja Lapin suurissa hiihtokeskuksissa. Autenttisen saamelaisuuden saavutettavuus on kyseisissä kohteissa huomionpi kuin saamelaisalueella. Tästä syystä varsinkin asiaan perehtymättömät matkailijat tyytyvät usein tietämättään heitä varten rakennettuihin epäaitoihin tuotteisiin ja palveluihin, joita ei ole toteutettu saamelaiskulttuuria huomioivalla eettisesti kestäväällä ja vastuullisella tavalla.

Tilanteen parantamiseksi vaadittaisiin ensisijaisesti saamelaisten ja lappilaisten matkailutoimijoiden välistä tiiviimpää yhteistyötä. Saamelaisuuden asemasta Lapin matkailun vetovoimatekijänä olisi tärkeää keskustella rakentavasti ja avoimesti. Tämä voisi vähentää sekä saamelaisuuteen liittyviä virheellisiä käsityksiä että saamelaisten ennakkoluuloja matkailualaa kohtaan. Lisäksi Lapissa sijaitsevilla matkailualan oppilaitoksissa olisi tärkeää välittää enemmän tietoa saamelaiskulttuurista, jotta alalle valmistuvat uudet ammattilaiset ymmärtäisivät aidon saamelaiskulttuurin arvon alueen matkailuelinkeinolle. Myös saamelaisten matkailuyrittäjien tulisi tuoda entistä rohkeammin esille omaa kulttuuriperintöään, jotta matkailijoiden mahdollisuudet tutustua aitoon ja autenttiseen saamelaiskulttuurin lisääntyisivät. Tämä on erityisen tärkeää, sillä matkailualalla toimivia saamelaisyrittäjiä on tällä hetkellä suhteellisen vähän.

6.2 Pohdinta

Opinnäytetyömme tavoitteena oli löytää Lapin matkailusektorilla toistuvasti esillä olevia, saamelaiskulttuuria ja saamelaisuutta koskevia ongelmallisia elementtejä. Samalla pyrimme etsimään ja esittämään syitä ongelmallisuuden tuntemuksiin saamelaisten matkailuyrittäjien teemahaastattelujen ja laadukkaiden kirjallisten pohjalta. Koemme onnistuneemme hyvin, sillä saimme kerättyä paljon aihepiiriin liittyvää laadukasta materiaalia. Kevättalven 2017 aikana haastattelimme kahdeksaa saamelaista matkailuyrittäjää. Määrä oli alkuperäistä tavoitettamme pienempi, mutta vastausten monipuolisuus ja näkökulmarikkaus riittivät tavoitteemme täyttymiseen. Pyrkimyksemme löytää vähintään yksi haastateltava jokaisesta saamelaisalueen kunnasta toteutui onnistuneesti, vaikka kohtasimme myös vaikeuksia sopivien haastateltavien löytämisessä. Mikäli haastatteluiden toteuttamiselle olisi jäänyt enemmän aikaa, olisimme haastatelleet mielellämme vielä lisää yrittäjiä.

Opinnäytetyömme näkökulma ehti vaihtua prosessin aikana pariin otteeseen. Laajan aiheen rajaaminen oli haasteellista, sillä mielenkiintoista asiaa olisi riittänyt kerrottavaksi paljon. Lopulta toimeksiantajamme tuki ja ohjaus auttoi meitä oikeaan suuntaan ja saimme supistettua aiheen helposti käsiteltävään ja tutkittavaan muotoon. Rajauksen ansiosta kykenimme karsimaan puolet alkuperäisen teemahaastattelurunkomme kysymyksistä ja keskittymään vain niihin haastatteluvastauksiin, jotka palvelivat meitä kehittämistyönä tekemämme esitteen suunnittelussa ja toteutuksessa. Esitteen informatiiviseksi tarkoitettu lähestymistapa oli helppo toteuttaa keräämämme laajan tietoperustan ja haastatteluvastusten analysoinnin pohjalta. Mielestämme onnistuimme nostamaan opinnäytetyömme oleellimmat asiat esitteeseen juuri haluamallamme tavalla, vaikka tekstien viimeistelyyn ja hiomiseen olisikin voinut käyttää vielä hieman enemmän aikaa. Esitteen raikas ulkoasu palveli mielestämme hyvin sen sisältöä.

Tietomme saamelaiskulttuurista on syventynyt huimasti kuluneiden kuukausien aikana. Olemme oppineet ymmärtämään saamelaisten tämänhetkistä asemaa osana Lapin matkailua ja havaitsemaan, miten matkailu voi tulevaisuudessa vaikuttaa pohjoiseen alkuperäiskansaan ja heidän kulttuuriinsa. Toisinaan aihe on herättänyt meissä voimakkaita tunteita, jolloin neutraalina pysyminen on ollut

haastavaa. Lopullisessa tuotoksessa olemme kuitenkin mielestämme onnistuneet huomioimaan aihetta sekä matkailualan tulevan ammattilaisen silmin että saamelaiden näkökulmasta.

Koemme tehneemme opinnäytetyön, joka hyödyttää sekä omaa ammatillista uraamme että toimeksiantajaamme. Aiheemme on pintaraapaisu suuresta kokonaisuudesta, josta on löydettävissä lukuisia muita mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Toivomme, että opinnäytetyömme tulee inspiroimaan toimeksiantajaamme Saamelaiskäräjiä matkailuun liittyvien projektien ja ohjeistusten suunnittelussa. Matkailualan ja saamelaisuuden välinen suhde on tällä hetkellä erittäin ajankohtainen asia. Esimerkiksi helmikuussa 2017 Saamelaiskäräjät käynnisti matkailuaiheisen hankkeen, jonka sisältö sivuaa myös meidän opinnäytetyömme teemoja.

Oma kiinnostuksemme aihetta kohtaan kasvoi jatkuvasti työn edetessä, vaikka projektin varrella ei muuttuvilta tekijöiltä vältytty. Katariinan isän äkillinen menehtyminen maaliskuun alussa siirsi työn noin kuukaudeksi kokonaan Paulan harteille. Kuin ihmeen kaupalla työ kuitenkin pysyi aikataulussa ja kirjoitus- sekä haastatteluprosessit etenivät toivotussa tahdissa. Huhtikuun alussa Katariina palasi mukaan projektiin teemahaastatteluiden analysointivaiheessa, mistä lähtien työmäärä on jälleen jakautunut tasaisesti molempien kesken. Käsittelimäämme aihetta koskevien ajatuksien ja mielipiteiden vaihtaminen projektin aikana on ollut helppoa ja vaivatonta. Koemme, että ilman toisiamme valitsemaamme aihetta ei olisi ollut mahdollista esitellä näin laajasti ja kattavasti.

Käsittelimäämme aihetta olisi mielenkiintoista tutkia tulevaisuudessa myös epäaitoa saamelaisuutta toimintaansa sisällyttävien yrittäjien näkökulmasta. Myös saamelaisuuden näkyminen ja kulttuurin näkyvyyden kehittäminen saamelaisissa matkailuyrityksissä olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde.

LÄHTEET

Aiko, A., Aikio, K., Alajärvi M. & Länsman, K. 2016. "Likaiset lappalaiset, sekö myy maailmalla?" – Visit Finlandin mainosvideo suututtaa. Yle Kotimaa 10.5.2016. Viitattu 11.3.2017 <http://yle.fi/uutiset/3-8312073>.

Elävä perintö 2016. Saamelainen käsityö. Viitattu 26.2.2017 https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Saamelainen_k%C3%A4sity%C3%B6_perinne.

Hieta H., Hovi T. & Ruotsala H. 2015. Kulttuuriperintö. Teoksessa J. Kouri (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.

Hirvelä, J. 2012. The "Finnication" of the Sami people: A Silenced History. Crossing the Baltic -blogi 21.9.2015. Viitattu 11.3.2016 <https://crossingthebaltic.com/2012/09/21/the-finnification-of-the-sami-people-a-silenced-history/>.

House of Lapland 2016. Kuvaohjeistus. Saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin esittämisen periaatteet. Viitattu 2.3.2017 <https://mb.cision.com/Public/14247/2124070/b51438405894675d.pdf>.

Juuti, P. & Puusa, A. 2011a. Laadullisen lähestymistavan yleistymisen kulttuurinäkökulman myötä. Teoksessa P. Juuti & A. Puusa (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: Johtamistaidon opisto, 31–46.

Juuti, P. & Puusa, A. 2011b. Mitä laadullinen tutkimus on?. Teoksessa P. Juuti & A. Puusa (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: Johtamistaidon opisto, 47–57.

Järvinen, M-R. 2014. Joiku. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Viitattu 4.5.2017. <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Joiku>

Kananen, J. 2014. Etnografinen tutkimus. Miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön?. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kantonen, L. & Kantonen, P. 2013. Wirarikojen ja saamelaisten keskusteluja taiteen ja käsityön opettamisesta. Teoksessa L. Kantonen, I. Seurujärvi-Kari & P. K. Virtanen (toim.) *Alkuperäiskansat tämän päivän maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 393–424.

Koivula, K. 2017. Sano se saameksi. Pikaopas saamelaiskulttuuriin. Viitattu 11.3.2017 <http://sanosesaameksi.yle.fi/pikaopas-saamelaiskulttuuriin/>.

Kouri, J. 2015. Johdanto. Teoksessa J. Kouri (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.

Kuluttajansuojalaki 20.1.1978/38.

Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974.

Lankinen, J. 2017. Pohjoismainen saamelaissopimus ei vastaa saamelaisten odotuksia. Lapin Kansa 22.1.2017. Viitattu 26.2.2017
<http://www.lapinkansa.fi/lappi/pohjoismainen-saamelaissopimus-ei-vastaa-saamelaisten-odotuksia-15871100/>.

Lapin liitto 2015. Lapin matkailustrategia 2015-2018. Viitattu 2.3.2017
http://www.lappi.fi/lapinliitto/c/document_library/get_file?folderId=1252845&name=DLFE-25241.pdf.

Lehtola, J. 2006. Sámi Duodji – saamenkäsityö. Inari: Sami Duodji.

Lehtola, V-P. 2015. Saamelaiset – historia, yhteiskunta, taide. Inari: Puntsi.

Länsman, K. 2013. Saamelainen – Ollakko vai eikö olla? Yle Sápmi 16.5.2013. Viitattu 30.4.2017
http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/saamelainen__ollako_vai_eiko_olla/6642794.

Markkinointi & Mainonta 2016. Nyt tulivat ohjeet saamelaisuuden esittämiseen yritysviestinnässä. Markkinointi & Mainonta 16.11.2016. Viitattu 2.3.2017
<http://www.marmai.fi/uutiset/nyt-tulivat-ohjeet-saamelaisuuden-esittamiseen-yritysviestinnassa-6599853>.

Määttä K., Sarivaara, E. & Uusiautti, S. 2013a. Statuksettomat saamelaiset. Teoksessa K. Määttä, E. Sarivaara & S. Uusiautti (toim.) Kuka on saamelainen ja mitä on saamelaisuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 101–120.

Määttä K., Sarivaara, E. & Uusiautti, S. 2013b. Miten elvyttää saamen kieli – aikuisten kielenelvyttäjien kokemukset. Teoksessa K. Määttä, E. Sarivaara & S. Uusiautti (toim.) Kuka on saamelainen ja mitä on saamelaisuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 121–143.

Nuorgam, P. 2012. Saamelaiskulttuuri matkailun tuotteiden ja palveluiden sisällönä. Teoksessa M. Lohiniva-Kerkelä (toim.) Matkailuoikeus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 335–360.

Oktavuolta 2013. Sámi gákti – Saamen puku kertoo monta asiaa. Viitattu 26.2.2017
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=230&Itemid=268&lang=finnish.

Pulkkinen, R. 2011. Saamelaisten etninen uskonto. Teoksessa P. Halinen, R. Pulkkinen & I. Seurujärvi-Kari (toim.) Saamentutkimus tänään. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 208–270.

Puusa, A. 2011. Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa P. Juuti & A. Puusa (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon opisto, 73–87.

Saamelaiskäräjät 2014. Poronhoito. Saamelaiselinkeinot. Viitattu 4.5.2017

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=235&Itemid=370&lang=finnish

Saamelaiskäräjät 2017. Saamelaiskäräjät – saamelaisten eduskunta. Viitattu 26.2.2017

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=78&Itemid=193.

Saarinen, H. 2011. Valkoisen peuran myyttinen Lappi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Seppälä, E. 2010. Esite markkinointiviestinnän välineenä : Case: Kasarminmäen esite. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. Liiketalous. Opinnäytetyö (AMK). Viitattu 1.5.2017

<https://www.theseus.fi/handle/10024/14123>.

Siida 2010. Risku. Viitattu 11.3.2017

<http://www.siida.fi/sisalto/lapsille-ja-opiskelijoille/vuodenajan-teema/arkisto/risku>.

Siivikko, J. 2013. Kiinalaiset paikkaavat kotimaan matkailun laskua Inarissa. Yle Kotimaa 30.12.2013. Viitattu 11.3.2017 <http://yle.fi/uutiset/3-7004958>.

Suomen käsityön museo. Poron jäljillä – pohjoisen käsityöläisiä. Otteita saamenpuvusta. Viitattu 11.3.2017

<http://www.craftmuseum.fi/poro/lastenporo/pukeutuminen/saamenpuvusta.html>.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Timothy, D. J. 2011. Cultural heritage and tourism – An introduction. Iso-Britannia: Charlesworth Press.

Toikkanen, T. 2017. Avoimet sisällöt ja CC-lisenssit. Diaesitys sivustolla Creative Commons.fi. Viitattu 1.5.2017 <https://creativecommons.fi/lisenssit/>.

Vehkalahti, K. 2008. Kyselytutkimuksen mittarit ja määritelmät. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

Liite 1: Saamenpuvut

Liite 2: Teemahaastattelurunko

Liite 3: Esite

LIITE 1 (1)

Enontekiön pukumalli. (Suomen käsityön museo.)

Inarin pukumalli. (Suomen käsityön museo.)

LIITE 1 (2)

Kolttsaamelainen pukumalli. (Suomen käsityön museo.)

Vuotson pukumalli. (Suomen käsityön museo.)

LIITE 1 (3)

Utsjoen pukumalli. (Suomen käsityön museo.)

LIITE 2

TEEMAHAASTattelun kysymykset saamelaisyrittäjille

1. Miten saamelaisuus näkyy yritystoiminnassanne?
2. Saako ei-saamelainen matkailuyrittäjä sisällyttää saamelaisuutta, sen symboleja tai saamelaista kulttuuria toimintaansa?
3. Missä menee hyvän maun raja saamelaiselementtien sisällyttämisessä matkailutoimintaan, jos järjestävä taho on saamelainen? Entä ei-saamelainen?
4. Arvioi asteikolla 1-5, kuinka pahoja epäkohtia seuraavat saamelaisuuden symbolit tai saamelaiskulttuurista ammentavat elementit muodostavat Lapin matkailussa:
 - A. Suomalainen matkailuyrittäjä pitää yllään saamenpukua ohjelmalvelun ajan
 - B. Shamaaniksi pukeutunut ohjelmalveluyrityksen työntekijä antaa asiakkailleen Lapin kasteen
 - C. Matkamuistomyymälä tmv. myy Made in China -saametuotteita
 - D. Saamelainen ohjelmalveluyrityksen työntekijä pitää yllään "feikkipukua"
 - E. Saamelaisuutta markkinoidaan ulkomaille villinä ja kehittymättömänä alkuperäiskansan kulttuurina
 - F. Ohjelmalveluyrityksen suomalainen työntekijä esittää joikaavansa
5. Tuleeko mieleenne vielä muita selkeitä epäkohtia, jotka ovat yleisesti esillä Lapin matkailussa?
6. Millä korvaisit edellä kuvattujen elementtien epäkohtia?
7. Millainen suhtautuminen saamelaisilla on mielestäsi Lapin matkailuun ja saamelaiskulttuurin osallistamiseen osaksi sitä?
8. Koetko matkailun uhkana vai mahdollisuutena saamelaiskulttuurille?
9. Onko yritystoimintanne yhtenä tarkoituksena tuoda esille saamelaisuutta mielestänne oikealla tavalla vai käyttää sitä kaupallisessa tarkoituksessa?
10. Haluaisitteko olla osallisena jollain tavalla saamelaiskulttuuria koskevassa eettisessä ohjeistuksessa matkailuun liittyen?
11. Onko teillä tarkoitusta kehittää toimintaanne saamelaiskulttuurin näkökulmasta?
12. Millaista mielestänne on eettisesti kestävä ja vastuullinen saamelaiskulttuurin käyttö osana matkailuelinkeinoja?

LIITE 3 (1)

KEITÄ OVAT SAAMELAISET?

Saamelaiset ovat ainoa Euroopan Unionin alueella elävä alkuperäiskansa. Heillä on oma värikäs kulttuurinsa, kielensä, identiteettinsä ja historiansa.

Saamelaiset asuvat neljän valtion alueella: Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä. Itse Saamenmaa, Sápmi, ulottuu Keski-Norjasta aina Kuolan niemimaalle saakka.

Saamelaisalue kartalla.

Suomessa saamelaisten kulttuuri- itsehallinnosta vastaa Saamelaiskäräjät.

Yksi käräjien tärkeimmistä tehtävistä on turvata saamelaiskulttuurin ja sen perinteiden säilyminen ja kehittyminen.

Saamelaiskäräjälain (974/1995 1:3 §) nojalla saamelaiseksi lasketaan henkilö, joka pitää itseään saamelaisena ja jonka vähintään yksi vanhempi tai isovanhempi on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään, tai jonka esivanhempi on merkattu tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa, tai jonka vähintään toinen vanhempi on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.

Saamelaisia asuu maassamme noin 10 000, heistä noin 4000 saamelaisten kotiseutualueella Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnan pohjoisosissa. Suomen saamelaiset puhuvat kolmea

uhanalaista saamenkieltä: pohjois-, inarin- ja koltansaamea. Pohjoissaame on maamme saamenkielistä yleisin.

Saamelaiset ovat perinteisesti saaneet elantonsa poronhoidosta, kalastuksesta, keräilystä ja metsästyksestä. Nykypäivänä vanhat elinkeinot ovat saaneet seuraksen myös kauppa- ja palveluelinkeinoja.

Kuva: Oil Trøndersk Mat og Drikke AS, Flickr.com

MATKAILUN VAIKUTUS ALKUPERÄISKANSOIHIN

Eettisesti toimivat matkailijat pyrkivät ostamaan alkuperäiskansojen autenttisia käsitöitä tai taidetta ja kunnioittamaan alkuperäiskansan kulttuurille tärkeitä elementtejä, kuten luontoa ja kulttuurisidonnaisia tapoja. Joissakin kohteissa alkuperäiskansojen kulttuuri on kuitenkin muodostunut niin merkittäväksi osaksi alueen palveluita ja tuotteita, että sitä markkinoidaan ja tarjotaan sellaisillekin matkailijoille, jotka eivät ensisijaisesti ole kiinnostuneita kyseisen alueen alkuperäiskansan kulttuuriperinnöstä. Tällaisille matkailijoille ei tavallisesti ole väliä, onko kulttuuria esitely autenttisesti tai keinotekoisesti.

Kun alkuperäiskansojen kulttuuria käytetään matkailusektorille, on tärkeää, että kulttuurin edustajat pystyvät itse vaikuttamaan siihen, miten heidän kulttuuriperimäänsä tuodaan esille. On esimerkiksi

huomioitava, millaisia osa-alueita tietyn alkuperäiskansan edustajat haluavat tuoda kulttuuristaan esille matkailuelinkeinon avulla ja millaisia jättää vain oman yhteisönsä sisälle.

Jos vierasta kulttuuria lainataan ilman lupaa, alkuperäiskansan oikeus omaan kulttuuriinsa ja sen tärkeisiin osiin horjuu. Paikallisväestön kielteinen suhtautuminen turismin voi olla seurausta esimerkiksi juuri tästä ongelmasta.

"Jos vierasta kulttuuria lainataan ilman lupaa, alkuperäiskansan oikeus omaan kulttuuriinsa horjuu."

Kulttuurin tuotteistaminen syntyy tavallisesti matkailijoiden tarpeesta hankkia konkreettinen muisto

tehdystä matkasta. Kun musiikkia, tanssia, käsitöitä ja muita kulttuurin muotoja mukautetaan turismin kysyntää vastaavaksi, niiden autenttisuus voi vaarantua. Esimerkiksi halpojen, sarjatuotantona valmistettujen käsityökopioiden myynti voi uhata alkuperäisiä käsityöaitoja ja niiden arvostusta. Toisaalta turismin vuoksi elvytetyt ja ylläpidetyt kulttuurin muodot - kuten lauluesitykset tai perinne-elinkeinot - saattavat säilyttää elinvoimaisuutensa matkailun ansiosta.

Alkuperäiskansan kulttuurin avulla hankituista hyödyistä olisi vastuullisesti ja eettisesti kestävää antaa kulttuurin edustajille oma osansa. Tällaisen toiminnan toteuttaminen on kuitenkin haastavaa, sillä valtiolliset auktoriteetit, byrokraatia ja lainsäädäntö eivät toistaiseksi tue alkuperäiskansojen oikeuksia riittävän laajassa mittakaavassa.

2

SAAMELAISUUS & MATKAILU SUOMESSA

Lapin matkailu tarjoaa saamelaisille erinomaisen mahdollisuuden esitellä ja ylläpitää rikasta kulttuuriperintöään. Saamelaiskulttuurin oikeaoppinen ja autenttinen esilletuonti toimivat myös yhtenä Lapin matkailualueen keskeisistä vetovoimatekijöistä. Jotta matkailu hyödyttäisi sekä saamelaisia että matkailusektorilla toimivia tahoja, on molemminpuolinen yhteistyö ja kulttuurin ymmärrys erittäin tärkeää. Myös Lapin matkailustrategiassa vuosille 2015–2018 on korostettu tällaisen yhteistyölähtöisen toimintatavan olennaisuutta.

Valitettavan usein saamelaisalueelle saapuvien matkailijoiden odotukset ja mielikuvat saamelaisista sekä heidän

kulttuuristaan ovat väärää tai vanhanaikaisia. Tämän takia on tärkeää, että saamelaisyhteisöön kuulumattomatkin yrittäjät tietävät tarpeeksi itselleen vieraasta kulttuurista välittääkseen oikeanlaista informaatiota matkailijoille.

"Matkailupalveluiden on erittäin tärkeää perustua aitouteen."

Mikäli saamelaiskulttuuria tuodaan esille harhaanjohtavalla tavalla osana matkailua, voi se tehdä suurta vahinkoa paitsi saamelaisille myös Lapin matkailun maineelle.

Matkailupalveluiden on erittäin tärkeää perustua aitouteen. Saamelaisiksi tekeytyminen tai saamelaiskulttuurin elementtien tietämätön käyttö esimerkiksi ohjelmopalvelun osana voi johtaa kulttuurista kiinnostuneita matkailijoita harhaan ja tuottaa pettymyksiä. Pahimmassa tapauksessa tällainen toiminta tekee haittaa koko saamelaiskulttuurin arvostukselle.

Erityisesti Aasiassa tuotetut saamelaisia käsityötä imitoivat matkamuistot, saamelaiskulttuurin markkinointi, saamelaisen shamanismin yhdistäminen ohjelmopalveluihin ja lapinpuvun käyttöoikeus puhuttavat useita saamelaisia.

3

LIITE 3 (3)

LAPINPUKU

Saamen- eli lapinpuku, (pohj. saam. *gákti*), on tärkeä osa saamelaista identiteettiä. Samalla se on yksi tunnetuimmista ja huomiota herättävimmistä saamelaiskulttuurin symboleista. *Gákti* sitoo kantajansa osaksi saamelaista yhteisöä ja vuosisatoja vanhoja perinteitä. Sen merkitys on saamelaisille korvaamaton.

Suomen saamelaisalueella puvuista voidaan erottaa viisi päämallia: Enontekiön, Utsjoen, Vuotson, Inarin ja Kolttasaamelaisten puvut. Kullakin mallilla on omat koristelunsa ja värinsä. Lisäksi puvuissa on tuntomerkkejä, joista voi päätellä puvun kantajan siviilisäädyn, kotiseudun ja suvun.

Oikeus lapinpuvun käyttöön puhuttaa säännöllisin väliajoin sekä saamelaisia että suomalaisia. Saamelaiskäräjien antaman kuvaohjeistuksen mukaan ainoastaan saamelaisella on oikeus kan-

taa aitoa lapinpukua. Puvun kautta välitettävät sanattomat viestit ja sen merkitys saamelaiselle identiteetille ovat niin merkittäviä, että lapinpuvun väärin pukeminen tai sen sopimaton käyttö koetaan loukkaavana asenteena ja halveksivana suhtautumisena saamelaiskulttuuria kohtaan.

Lapin matkailussa hyödynnetään laajalti myös epäaitoja lapinpukuja. Värikäs ja kaunis vaate voi tuntua houkuttelevalta rooliasulta esimerkiksi ohjelmalvelun ajan, mutta sen käytön tarpeellisuutta tulisi miettiä tarkkaan. Epäaidon puvun käyttö luo kuvan epäaidosta saamelaisuudesta. Onkin tarpeellista pohtia, voidaanko epäaitoon pukuun sonnustautumalla välittää oikeaa tietoa kulttuurista tai tarjota autenttisia elämyksiä. Asiaan perehtymätön matkailija ei välttämättä erota aitoa pukua epäaidosta, mikä vaarantaa tärkeän autenttisuuden kokemuksen.

Vasemmalla kuvia epäaidosta lapinpuvusta, oikealla aidosta Enontekiön lapinpuvusta. (Kuvat: Vesa Toppari / YLE)

4

SAAMELAISET SHAMAANIT

Ennen kristinuskon saapumista Lappiin saamelaisyhteisön shamaaneilla eli noidilla oli merkittävä asema kansan keskuudessa. Shamaanit olivat parantajia, ennustajia, metsästysonnen palauttajia ja vainajasielujen kanssa keskustelijoita. Osa shamaanin tehtävistä edellytti vaarallisia henkimatkoja tämän- ja tuonpuoleisten maailmojen välillä.

"Shamaaniksi ei voinut ryhtyä kuka tahansa."

Shamaaniksi ei voinut ryhtyä kuka tahansa. Asemaan pääsi vain, jos siihen sai kutsun tuonpuoleisilta suojelushengiltä. Henkien valinnalta ei voinut kieltäytyä - vastaanhangoitteleva saattoi johtaa jopa järjen menettämiseen.

Kuva: NTNU Vitenskapsmuseet

Shamaanin olennaisimpia työvälineitä oli noitarumpu, jonka kalvoon maalattiin saamelaisen maailmankuvan tärkeimpiä elementtejä. Rummun rytmikkäällä lyömisellä oli merkittävä rooli transsiin vaipumisessa, joka oli tavallisesti shamaanin välttämätön työväline maailmojen välisessä matkaamisessa.

Lapissa 1660-luvulla tapahtunut kristillinen lähetystyö alkoi hitaasti tukahduttaa saamelaiskulttuurin

uskonnollista ja henkistä maailmankatsomusta. Shamaaneja vainottiin järjestelmällisesti ja epäpyhinä pidettyjä noitarumpuja tuhottiin.

Vaikka saamelainen shamanismi on jo lähes kokonaan sammunut, on sillä edelleen merkittävä rooli saamelaisten kulttuurihistoriassa. Shamaaniksi tekeytyminen ei noudata kulttuurillisesti kestävää ja hyvän tavan mukaista palvelumuotoilua. Esikristillisen ajan shamanistisista toimituksista on jäänyt jäljelle vain vähän perinnetietoa. Esimerkiksi "Lapin kasteena" tunnettu ohjelmalvelu ei pohjautu aitoon shamanismiin, vaan on matkailijoita varten keksitty viihdyke. Pahimmassa tapauksessa Lapin kasteen kaltaisten, kulttuuriin kuulumattomien ja henkisytyteen liittyvien elementtien käyttäminen matkailupalveluissa voi välittää harhaanjohtavaa ja halventavaa kuvaa saamelaisista shamaaneista.

5

LIITE 3 (4)

KÄSITYÖT

Saamelaiset arvostavat suuresti omaa käsityöperinnettään ja pitävät sitä tärkeänä kulttuurinsa ilmentymänä. Vaatteiden, työkalujen ja säilytysastoiden valmistamisen taito on ollut elinehto pohjoisilla leveyasteilla. Oman tarpeen lisäksi käsitöitä on tehty vuosisatojen ajan myös myyntiin ja vaihdannan välineeksi.

Perinteisiä saamenkäsityön raaka-aineita ovat puu (koivu, mänty ja kuusi) ja porosta saatavat materiaalit (talja, nahka, sarvi ja luu). Myös hopea on arvosettua, sillä siitä valmistetaan esimerkiksi kauniin juhavia perinnekoruja, riskuja.

Saamelaisen käsityökulttuurin tueksi perustettiin vuonna 1975 saamelaisten käsityöntekijöiden yhdistys, Sápmelás Duoddjárat ry. Vuonna 1997 nimi vaihtui Sámi Duodji ry:ksi. Yhteispuhjoismainen saamenkäsityön tuotemerkki

”duodji” vahvistettiin käyttöön vuonna 1980.

Merkin tarkoituksena on osoittaa käsityön saamelainen alkuperä. Duodji-merkkiä voi sääntöjen mukaan hakea saamelaisten tekemille, perinteisesti valmistetuille käsitöille ja sellaisille esineille, jotka on luotu tai muotoiltu perinteisin menetelmin.

Saamelainen käsityötaito on perinteisesti kulkenut sukupolvelta toiselle, mutta nykyisin sitä opetetaan myös saamelaisalueen kouluissa ja opistoissa. Tällä hetkellä käsityöläisen ammatti on kuitenkin monessa mielessä haastava uravalinta. Taidekäsityön tekijä rinnastetaan Suomessa teollista toimintaa harjoittavaan yrittäjään, jonka takia hänen on maksettava töistään liikevaihtoveroa. Kyseistä veroa ei peritä esimerkiksi kuvataiteilijoilta. Verotus on pitänyt

saamelaisen käsityön hinnan niin korkealla, että sen tuotanto ja myynti on pysynyt vähäisenä. Myös tuotteiden verotonta hintaa on vaikeaa pudottaa, sillä käsityön valmistamiseen käytetystä ajasta ja vaivasta on asianmukaista pyytää voittoa tuottavaa korvausta. Alkuperäisen käsityön huonon saatavuuden seurauksena saamelaisalueen ulkopuolella massatuotantona valmistetut halvat matkamuistot käyvät kaupaksi aitoja käsitöitä paremmin ja uhkaavat täten myös perinteisten käsityömenetelmien säilymistä.

Kuva: Anne Marie Hættä

6

SAAMELAISUUDEN MARKKINOINTI

Saamelaiskulttuuria tuodaan Lapin markkinoinnissa esille valitettavan usein vanhanaikaisella tai virheellisellä tavalla. Saamelaisista on pyritty luomaan matkailualaa varten alkukantainen ja mystinen ihmisryhmä, joka liitetään vahvasti joulupukkiin ja shamanismiin. On itsestään selvää, että tällaisen markkinoinnin seurauksena matkailijoille välittyy väärä kuva saamelaisista ja saamelaiskulttuurista.

Rikasta saamelaiskulttuuria ei ole tarpeen värittää ja muokata turismien ehdoilla. Lappilaisten matkailutoimijoiden ja saamelaisten välinen yhteistyö saamelaiskulttuurin markkinoinnin suunnittelussa hyödyttäisi molempia osapuolia. Esimerkiksi kauniiden saamenkäsitöiden, saamelaisten perinne-elinkeinojen ja saamelaiskulttuurin historian esittely olisivat harhaanjohtavia mainontakeino-

ja vastuullisempia ja kestävämpiä tapoja viedä saamelaiskulttuuria maailmalle. Samalla matkailijoille pystyttäisiin välittämään aitoa tietoa pohjoisen alkuperäiskansan kulttuurista.

Saamelaiset ovat jo vuosisatojen ajan joutuneet mukautumaan valtaväestön asettamaan ja muovaamaan yhteiskuntarakenteeseen. Modernisoituminen on kuitenkin tuonut mukanaan myös uusia kulttuurin ilmentämisen muotoja. Esimerkiksi saamelaisen nykytaiteen ja -musiikin osallistamista tulevaisuuden matkailuvaltiksi olisi kannattavaa pohtia.

”Rikasta saamelaiskulttuuria ei ole tarpeen värittää ja muokata turismien ehdoilla.”

Kuva: Matti Poutvaara, Museoviraston kuvakokoelmat

7

Kuva: Mats Andersson, Flickr.com

LIITE 3 (5)

VASTUULLISUUS JA EETTISYYS

Saamelaiseen kulttuuriyhteisöön kuulumattomien tahojen on mahdollista käyttää saamelaisuutta Lapin matkailun vetovoimatekijänä nykyistä toimintatapaa eettisemmällä ja vastuullisemmalla tavalla. Jotta kulttuurista voidaan tehdä attraktio, sitä täytyy ymmärtää ja se tulee tuntea.

"Perinnekulttuuri ei ole esiteltävissä keinotekoisesti tai ostettavissa, siihen tulee kasvaa."

Saamelaiskulttuuria koskevan laadukkaan tiedon jakaminen matkailualan toimijoille on avainasemassa juuri nyt, kun Lappi kehittyy ja kasvaa matkailualueena. Oikeanlaista tietoa levittämällä voidaan oikaista vanhoja harhaluuloja ja välttää tulevia väärinkäsityksiä. Parempi kulttuurintuntemus auttaa ymmärtämään muun

muussa niitä ilmiöitä, jotka saamelaiset kokevat itse ongelmallisiksi matkailu- alalla juuri tällä hetkellä.

Aitouden, luonnon siisteyden ja ympäristön kunnioittamisen säilyminen ovat saamelaisten suurimpia huolenaiheita matkailualan kehittyessä pohjoisilla leveysasteilla. Luonto on merkinnyt saamelaisille satojen vuosien ajan sekä kotia että elinkeinoa. Esimerkiksi rajusti kasvavilla matkailijamassoilla on riski vaarantaa saamelaisalueen ainutlaatuinen ympäristö.

Saamelaiskulttuurin käytössä matkailun yhteydessä on tärkeää muistaa, ettei kulttuurin kaikkia puolia voi tai kannata hyödyntää. Perinnekulttuuri ei ole ostettavissa tai esiteltävissä keinotekoisesti, vaan siihen tulee kasvaa. Aidosti ja alkuperäisesti esille tuodussa saamelaisuudessa on Lapin matkailulle kultaakin kalliimpaa viehätysvoimaa.

Kuva: Anne Marie Haetta, Flickr.com

8

PAULA GREKELÄ & KATARINA NUUTINEN

2017

LÄHDE:

Grekelä, P. & Nuutinen, K. 2017. Pohjoinen alkuperäiskansa osana Lapin matkailua. Esite saamelaiskulttuurin vastuullisesta käytöstä. Lapin ammattikorkeakoulu. Matkailun koulutus. Opinnäytetyö.

KIITOS:

Lapin AMK
Saamelaiskäräjät